

Istina i raskrivanje opsjena u Selskom proroku: Rousseauov utjecaj na Antu Starčevića

Barišić, Pavo

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2018, 44, 333 - 372**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:812521>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for
Croatian Studies](#)

Istina i raskrivanje opsjena u *Selskom proroku*: Rousseauov utjecaj na Antu Starčevića

PAVO BARIŠIĆ

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 842.163 Starčević, A.
842.163 Rousseau, J. J.
1(091)(497.5)"18"
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 6. 9. 2018.
Prihvaćen: 20. 11. 2018.

Sažetak

Već je suvremenicima i sljedbenicima Ante Starčevića (1823–1896) bilo poznato koliko je on cijenio uvide Jean-Jacquesa Rousseaua (1712–1778). Josip Horvat pridjenuo mu je stoga naziv »novi hrvatski Rousseau«. No njihova idejna blizina još uvijek nije pobliže istražena i prikazana u pojedinim segmentima višeslojnoga opusa. Ovaj članak ponajprije naznačuje u kojoj je mjeri ta istraživačka zadaća dosad ispunjena. Potom detaljnije ocrtava u čemu se i gdje legendarni državnik, filozof i pjesnik iz Like oslanjao na promišljanja i spoznaje znamenitoga prosvjetitelja iz Ženeve. Naposljetku ustanovljuje kako se kroz cijeli opus i jednoga i drugog autora, kao nit vodilja, provlači motiv raskrivanja opsjena i prokazivanje prijevara u društvu, kritika čudoredne iskvarenosti, izrugivanje slavljenih kumira i lažnih proroka. S time povezuje njihovo iskonsko filozofsko zauzimanje za oslobađanje od svih oblika sužanjstava, skidanje krinke licemjerja i promicanje istine.

Ishodišnu tezu ovog članka ilustriram usporedbom istoimenih djela: Rousseauova libreta *Le Devin du Village* (1752) i Starčevićeva pučkoga igrokaza *Selski prorok* (1852). Raščlamba radnje, likova i promišljanja stvarnosti u operi jednočinki i trodijelnoj drami iznosi na vidjelo srodnost dvaju prosvjetiteljskih mislitelja, dvaju oštrih kritičara društvene iskvarenosti i licemjerja, zagovornikā povratka prirodi. Obojica veličaju pučku jednostavnost, skromnost, prostodušnost, poštenje i naravne kreposti. U obojice je bjelodana sklonost prema idiličnim prizorima pastirskoga i seljačkoga življenja. Romantične slike i pastoralni opisi prožeti su odgojnim naputcima i čudorednim poukama. Obojica dijele i slijede izvornu čežnju i strast za istinom koja se otvara onima što imaju hrabrosti tragati za biti zbilje, raskrinkavati zablude i pronicati u temelj stvari. Razlika je u tome što zaljubljene u Rousseauovu djelu spašava mudri čarobnjak, dok je spas Starčevićevih zaljubljenika došao tek skidanjem krinke s lažnoga proroka i varalice Luke Svevidića.

Članak smješta Starčevićovu dramu u povijesni okvir razvoja pučkih igrokaza u Hrvatskoj sredinom 19. stoljeća. Priča iz narodnoga življenja u Lici prožeta je aforizmima i filozofskim refleksijama. Djelo svjedoči o istinama i zabludama ljudi u ličkim selima. Ali njegova je prava vrijednost u tome što je posrijedi osebujan filozofski teatar.

Ključne riječi: istina, laž, opsjena, raskrivanje, pučki igrokaz, lažni prorok, Jean-Jacques Rousseau, Ante Starčević

*Pauvres aveugles que nous sommes!
Ciel, démasque les imposteurs,
Et force leurs barbars ceurs
A s'ouvrir aux regards des hommes.*

Jean-Jacques Rousseau,
*Pisma iz Monquina 1770.*¹

Uvod

Premda je već suvremenicima i sljedbenicima Ante Starčevića (1823–1896) bilo poznato koliko je on cijenio uvide znamenitoga prosvjetitelja iz Ženeve, Jeana-Jacquesa Rousseaua (1712–1778), njihova idejna blizina još uvijek nije u cijelosti istražena i prikazana u pojedinim segmentima višeslojnoga opusa. Zacijelo i dalje ostaje otvorena zadaća pred istraživačima pobliže rasvijetliti u čemu se i gdje legendarni državnik, filozof i pjesnik iz Like oslanjao na Rousseauova promišljanja i spoznaje. Pri tom je nedvojbeno da je slijedio njegove prosvjetiteljske idejne poticaje.

Pridavao je značenje isto tako Ženevljaninovu veličanju prirode i naravno-ga ćudoređa. Divio se i na poseban način nadahnjivao odvažnim raskrivanjem slojevite dijalektike, lica i naličja moderne kulture i znanosti. Bio je fasciniran oštroumnošću i sanjarijama kojima je samotni šetač iz Ermonvillea na vrhuncu prosvjetiteljstva doveo u pitanje dogmu o napretku, izrazio oštre dvojbe u spasenje i blagodat što ih donosi moderna civilizacija razvojem tehnike, znanosti i umijeća. Ponajviše ga je zanosila i oduševljavala nesmiljena kritika društvene hipokrizije, izvještačenosti običaja, plemenitih laži i kvarenja ćudoređa. Dijelio je i nasljedovao izvornu čežnju i strast za istinom koja se raskriva onima što imaju hrabrosti odgurnuti opsjene i proniknuti u temelje stvari. To su oni

¹ Jean-Jacques Rousseau, *Correspondance*, u: *Oeuvres complètes de J. J. Rousseau, citoyen de Genève*, Tome VIII, 2 (Pariz: A. Belin, 1817), pp. 544–613, na pp. 554, 557, 558, 559, 561, 582, 584, 585, 588, 595, 607, 609, 613, na mrežnoj adresi

<https://books.google.hr/books?id=0ZQ9AAAAYAAJ> (pristupljeno 20. prosinca 2018).

pojedinci koje Sokrat u Platonovu prikazu u *Politeji* prisposobljuje onima koji izlaze iz mračne špilje, mijenjajući vladavinu sjena otkrivanjem istinskoga svjetla i zbiljskoga svijeta ideja.

O utjecaju Rousseaua svjedoče naravno Starčevićeva pozivanja na vrhovničku vlast puka, opću volju i elemente društvenoga ugovora pri zasnivanju političke zajednice. No ključna je teza ovoga članka da se kroz cijeli opus i jednoga i drugog autora, kao nit vodilja, provlači motiv raskrinkavanja opsjena i prokazivanje opsjenara u društvu, nemilosrdna kritika izvještačenosti i prepredenosti samozvanih proroka i slavljениh kumira. S time je povezano njihovo iskonsko filozofsko odgrtanje taloga sužanjstava i neslobode, iznošenje na svjetlost dana istine, skidanje maski i pogrda iskvarivosti. To ćemo u ovom ogledu zorno ilustrirati na likovima i motivima opisanim u njihovim istoime-nim djelima: Rousseauovoj operi *Le Devin du Village* i Starčeviću pučkom igrokazu *Selski prorok*.

1. »Novi hrvatski Rousseau« (Josip Horvat)

Više autora ukazalo je činjenicu da se Ante Starčević nadahnjivao filozofskim nazorima Jeana-Jacquesa Rousseaua. Tako među prvima sjajan znalac francuske književnosti i filozofije, koji je bio vjerni sljedbenik i iskreni poštovatelj stvaralaštva Ante Starčevića, Antun Gustav Matoš, nije propustio uputiti na njihovu znakovitu duhovnu povezanost. U svojem prikazu knjige *Dr. Ante Starčević* Kerubina Šegvića, objavljene 1911, promicatelj modernističkih književnih strujanja iz Tovarnika naznačio je dvije ključne odrednice koje svjedoče o bliskosti pogleda samouka genija iz Ženeve i učena stekliša iz Žitnika – čudoredno utemeljenje politike i otkrivanje zasjenjenoga naličja kulturnoga napretka.

Matoš izrijekom tvrdi kako je Rousseau »vrlo srodan« Starčevićevoj »moralističkoj politici«. I jednome i drugome zajedničko je suprotstavljanje »koruptivnom momentu u civilizaciji«. Kao potvrdu ističe činjenicu da u svojim djelima »rado« priziva stajališta »Ženevca«. U tom sklopu potkrepljuje tvrdnju navodom kako »njegov igrokaz *Seoski prorok* nosi isti naslov kao opera *Devin du Village*.«² Zacijelo je i sâm Matoš, koji je pohodio i Rousseauovu rodnu republiku Ženevu i proboravio pet godina u Parizu, osjetio snagu poruke o otuđenju modernoga čovjeka od prirode i zastranjivanju od načina življenja u skladu s naravnim redom. Ali Matoš nije dospio detaljnije zasjeći u taj odnos iza općih naznaka.

² Antun Gustav Matoš, »Dr. Ante Starčević«, u: *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873 – 1914 – 1973)* 7 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti / Liber / Mladost, 1973), pp. 122–126, na p. 125. Prikaz je prvotno tiskan u *Hrvatskoj Slobodi* 1911.

Na srodnost njihovih idejnih polazišta i sličnost njihovih pogleda na društvo skrenuo je pozornost među ostalima priređivač Starčevićeva *Selskoga proroka* Ljubomir Maštrović. Ustvrdio je kako pučki igrokaz iz ličkoga života »mnogo podsjeća na francusku istoimenu dramu *De prophete du village*«. ³ Ali on nije dublje ulazio u sadržaj i poruke Rousseauove drame niti je pobliže naznačio misaone poveznice.

Osebnijni idejni spoj dvaju prosvjetiteljskih i ujedno romantičnih autora znatno je zornije ocrtao Josip Horvat. On je u svojoj ilustrativnoj *kulturno-povijesnoj slici* ličkoga mudroslovca popečatio izrazom »novi hrvatski Rousseau«. ⁴ Obrazložio je tu usporedbu činjenicom da je ženevski republikanac bio Starčevićev miljenik među filozofima i piscima te da im je životna »misijska« bila srodna. I jednome i drugome stožerni je životni poziv bio razotkrivanje lažljivaca u društvu i osvjetljivanje njihova opsjenarstva.

Najznatnije je o pravaškom nadahnuću Rousseauovim idejama slobode i samostalnosti pisala Mirjana Gross. Ona je argumentima potkrijepila tvrdnje da je recepcija Rousseauove filozofije poslužila kao temelj za izgradnju Starčevićevih političkih nazora:

»Nadahnuće Rousseauom ima zacijelo središnje mjesto u oblikovanju Starčevićeva, a uglavnom i Kvaternikova, ideološkog sustava. Kao i Starčević, Rousseau se u mladosti oduševio klasičnim piscima, postao je 'Rimljanin' i bio je sklon slavljenju antičkih etičkih vrijednosti i kritici suvremene civilizacije. Želi raskid s dotadašnjom tradicijom, poziva na društvenu revoluciju, napada dvor, državu i Crkvu ...«⁵

Jedan od boljih poznavatelja i tumača Starčevićeva učenja, Dušan Žanko, koji je napisao dva ogleđa o Starčevićevu moralizmu i univerzalnom značenju njegovih satira, obradio je i usporedio njegove stavove s mnoštvom filozofa od antike do suvremenih imena. ⁶ Pri tom nije spomenuo duhovni utjecaj ni ime velikoga građanina Ženeve.

³ Ljubomir Maštrović, »Književni rad dra. Ante Starčevića«, u: Dr. Ante Starčević, *Selski prorok. Predstava u tri čina iz hrvatskog života*. (Zagreb: Tisak Tipografije, 1923), p. 19.

Nadalje u bilješkama: Maštrović, »Književni rad dra. Ante Starčevića« (1923); Starčević, *Selski prorok* (1923).

⁴ Josip Horvat, *Ante Starčević. Kulturno-povijesna slika* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990), p. 145. Pretisak izdanja Antuna Velzeka iz 1940.

Nadalje u bilješkama: Horvat, *Ante Starčević* (1990).

⁵ Mirjana Gross, *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret* (Zagreb: Golden marketing, 2000), p. 22. Odnos prema Rousseauu obrađuje se također na pp. 22–25, 47–48, 80, 124, 250, 291, 359, 597–598, 611, 614–615, 619, 634.

⁶ Dušan Žanko, *Svjedoci. Izabrani eseji, prikazi, sjećanja*, predgovor Zdravko Sančević (Barcelona / München: Knjižnica Hrvatske revije, 1987), u esejima: »Ante Starčević kao moralist«, pp. 67–85; »Univerzalno značenje Starčevićevih satira«, pp. 86–102.

O Starčeviću »skidanju krinki«⁷ i korištenju »humora, satire i karikature kao sredstva pravaške političke propagande«⁸ pisala je u novije vrijeme Jasna Turkalj. Doduše, ona ne obrađuje Rousseauov utjecaj na Starčevića, ali se iz pomnih prikaza oštre političke i društvene satire, kojoj je »ton i pečat davalo stekliško pero Ante Starčevića«, dade jasno razabrati nadahnuće koje je od njega primio u kritici pokvarenosti i licemjerja u društvu. I jedan i drugi oslanjaju se na Diogenove ugrize u izopačenost civilizacije. Rousseauu zacijelo ne bi bile strane riječi kojim Starčević *Zvekan* pjeva:

»Al ne ljubim djecu tmine,
ni na licu krinke fine.«⁹

Tko ljubi istinu, poseže iza krinki, teži unijeti svjetlost u dubine tame. Zato mu je očito potrebna svijeća da poput Diogena njome usred bijela dana traži pravedna čovjeka.

U ovom ogledu nakana je dublje istražiti misaone srodnosti dvaju autora. Kao nit vodilja poslužiti će gore navedeni citat koji je Starčević upotrijebio kao moto svojemu autobiografskom spisu *Nekolike uspomene*. Već na prvi pogled postaje jasno koliko su Starčevićeve uspomene pisane u duhu glasovite prve moderne autobiografije – Rousseauovih *Ispovijesti*. Započinju poznatim Ženevljaninovim navodom što je postao svojevrsnim geslom Starčevićeva stila. U njemu se oslikava diogensko nastojanje za raskrinkavanjem *varalica*, koje u ovom slučaju svojim hinjenim umijećem proricanja zlorabe prostodušnost puka:

»Koji smo mi jadni slijepci!
Nebesa, raskrinkajte varalice,
Te prisilite njihova okorjela srca
Da se otvore pogledima ljudi.«¹⁰

Od 9. veljače 1770. Rousseau je navedeni epigraf umetao na početak niza od deset pisama upućenih sa seoskoga gospodarstva Monquin (Montquin) u

⁷ Jasna Turkalj, »'Skidanje krinki' – Ante Starčević o politici i ideologiji Narodne stranke u pravaškim političkim glasilima (1867.–1871.)«, u: *Ante Starčević. Zbornik s kolokvija u povodu 120. godišnjice smrti*, priredili Stjepan Matković i Božidar Petrač (Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2017), pp. 169–240.

⁸ Jasna Turkalj, »*Zvekan* – humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške propagande«, *Povijesni prilozi* 18 (1999), pp. 121–160.

⁹ *Ibid.*, p. 122. Stihovi su iz uvodne pjesme »Ljubav«, *Zvekan* 4, 1. ožujka 1867.

¹⁰ Navedena četiri stiha napisana su na početku sljedećih Rousseauovih pisama poslanih iz Monquina: »A M. L'A. M.« (3 x), »A M. Moulto«, »A Madame Gonceru, née Rousseau«, »Au Marquis de Condorcet«, »A M. de Belloy« (2 x), »A M. de Saint-Germain«, »A M. du Peyrou«.

Vidi. *Correspondance*, u: *Oeuvres complètes de J. J. Rousseau*: Tome VIII, 2. (Paris 1817), pp. 554–613, na mrežnoj adresi:

<https://books.google.hr/books?id=0ZQ9AAAAYAAJ> (pristupljeno 20. prosinca 2018).

mjestu Maubec nedaleko od Avignona. Na idiličnom je imanju boravio nakon vjenčanja s Thérèse Levasseur 30. kolovoza 1768. u obližnjem Bourgoinu.¹¹ Bilo je to vrijeme pisanja *Ispovijesti*, koje su započete 1762. s četiri pisma naslovljena Malessherbesu, odnosno u prosincu 1764. kada je izradio prvu preambulu glasovite autobiografije. Vrhunac je to duševnoga stanja u kojemu pogledima ljudi nastoji otvoriti ne samo vlastite intimne osjećaje nego i ukazati na licemjerje, opsjene i zablude kako neprijatelja tako i prijatelja. Pisanju *Ispovijesti* pristupa nakon Voltaireove anonimno napisane knjižice *Le Sentiment des citoyens (Osjećaj građana)*, u kojoj nekadašnji prijatelj otkriva gradu i svijetu Rousseauovo napuštanje vlastite djece. Do 1770. kada piše zagonetni epigraf u kojemu traži skidanje krinke lažnih proroka Rousseau je već dospio u nesretne prijepore s mnogim od svojih dotadašnjih prijatelja, među ostalima prekinuo je prijateljstva s Voltaireom, Diderotom i Humeom.

Kada se čitaju Starčevićeve uspomene iz 1870. i pogledi na nekadašnje prijatelje, prije svega Strossmayera i Mažuranića, izlazi na vidjelo njegova potreba za raskrivanjem opsjena i tvrdokorno svjedočenje spoznate istine. Ali se tu ne radi samo o osobnom prijateljstvu i neprijateljstvu. Posrijedi su stvari načelne naravi. Zadaća je onoga tko je nešto uvidio otkriti istinu i drugima; tek kada su skrivene mane iznesu na vidjelo, moguće je pravedno rasuđivati o stvarima i ljudima.

2. O prvom sačuvanom pučkom igrokazu

Hrvatska enciklopedija Leksikografskoga zavoda »Miroslav Krleža« pomno bilježi, a tako i naraštaji mladih čitaju u školskoj lektiri, da je pisac »prvoga hrvatskoga pučkog igrokaza« poznati kazališni umjetnik, glumac, redatelj i dramatičar iz Nove Gradiške – Josip Freudenreich Ml. (1827–1881).¹² Oznaku prvenstva nosi njegov poznati igrokaz *Graničari ili Sbor (proštenje) na Ilijevu*. Zacijelo je to klasično djelo s dobrim razlozima na obveznom popisu pučkoga štiva za čitanje u školama te se uprizoruje i danas. Djelo je napisano za vrijeme autorova boravka u njemačkom kazalištu u Temišvaru 1856. i postavljeno na pozornicu u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu 1857. Navodi se da je taj pučki igrokaz s plesom i glazbom svojom popularnošću i brojem izvedaba

¹¹ Među njima je dakle i znamenito pismo upućeno M. de Saint-Germain 26. veljače 1770. koje se nalazi u prologu XII. knjige *Ispovijesti*.

Vidi bilješku 10.

¹² *** »Freudenreich, Josip, ml.«, *Hrvatska enciklopedija*, na mrežnoj adresi:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20602> (preuzeto 20. prosinca 2018).

na pozornici »nadmašio sve hrvatske drame 19. stoljeća zajedno«. ¹³ Prema riječima Snježane Banović Dolezil, istaknuti je književnik i publicist Milutin Cihlar Nehajev, u predavanju objavljenom 26. listopada 1922. u *Jutarnjem listu* u povodu 200. izvedbe *Graničarā*, taj »najigraniji komad 19. stoljeća« proglasio »najstarijim stupom hrvatskoga repertoara«. ¹⁴ Tako se uvriježilo u literaturi nazivati navedeni *izvorni igrokaz u tri razdjela*, koji obrađuje prizore iz pučkoga življenja u Hrvatskoj, *prvim dramskim djelom javno postavljenim na kazališnu pozornicu*. Pri tom se posve ostavlja po strani činjenica da u hrvatskom kazalištu već od renesanse u 16. stoljeću nastaju igrokazi, pastorele i dramska prikazanja s prizorima iz tadašnjega svjetovnog života. Uz hvarsko kazalište osobito je u tom pogledu bila plodna dubrovačka pozornica na kojoj je Marin Držić postavio svoja slavna djela. ¹⁵

No jesu li *Graničari* doista prvi napisani i sačuvani hrvatski pučki igrokaz u 19. stoljeću, ako ostavimo po strani renesansu i barok? Dobar poznavatelj hrvatske kulture i povijesti, pisac predgovora i urednik prvoga izdanja *Selskoga proroka*, Ljubomir Maštrović, obrazlaže kako je Ante Starčević svojom dramom iz hrvatskoga života u tri čina »bio uzorom« i pretečom Freudenreichovu pučkom igrokazu. Premda je tadašnji urednik *Vijenca* i kasnije gradonačelnik Križevaca, profesor Maštrović, izrijeком zaključio kako je *Selski prorok* »za-pravo bio prvi pokušaj za igrokaz iz narodnog života«, ¹⁶ istina je ostala skrivena od šire javnosti. I dalje se rijetko spominje zaboravu izložena Starčevićeva »predstava iz narodnoga života, u tri čina«. Samo je uskom krugu upućenijih ostala neskrivena istina o prvenstvu. A mnogim je naraštajima bilo poznato da je drama s prizorima seoskoga života u Lici nastala pet godina prije Freudenreichove uspješnice i doista joj je mogla poslužiti kao uzor.

Pučki igrokaz *Selski prorok* napisan je i predan na godišnji natječaj za Hrvatsko narodno kazalište 1852. Maštrović svjedoči kako na izvornom rukopisu, koji se nalazi kod njega, jer mu ga je na raspolaganje stavio Kerubin Šegvić, piše »da je pisac taj igrokaz pisao od 3. do 16. svibnja g. 1852.« ¹⁷ Vrlo ugledno i kompetentno prosuditeljsko vijeće o njemu je izrazilo pohvalnu ocjenu.

¹³ K. Ž., »*Graničari*. Josip Freudenreich«, citat preuzet 20. prosinca 2018. s portala <https://www.lektire.hr/granicari/>.

¹⁴ Snježana Banović Dolezil, »Josip Freudenreich – prvi *actor manager* hrvatskoga kazališta«, u: *Kazalište* 8 (2005), no. 23/34, cc. 98–106, na c. 101.

¹⁵ O »hrvatskoj svjetovnoj renesansnoj drami« usp. Nikola Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta* (Zagreb: Školska knjiga 1978), pp. 47 sqq.

¹⁶ Maštrović, »Književni rad dra. Ante Starčevića« (1923), p. 19.

O priređivaču Starčevićeva igrokaza vidi: Ivan Peklić, »Ljubomir Maštrović (1893.–1962.)«, *Podravina* 4/7 (2005), pp. 151–153.

¹⁷ Maštrović, »Književni rad dra. Ante Starčevića« (1923), p. 19.

Prema iskazu predlagatelja za nagradu Hrvatskoga narodnog kazališta, uglednoga novinara i urednika više glasila, neko vrijeme i tajnika Matice ilirske, Josipa Prausa (1829–1874), Starčevićeva drama bila je najbolja od svih pristiglih na natječaj. U prikazu objavljenju u Matičinu glasilu *Neven* donesen je sljedeći sud iz Prausova pera:

»Između tri igrokaza, što su se za nagradu natjecala, *najbolji je onaj*, kojemu je naslov 'Prorok'. U njemu se naravi shodno i vjerno, jezikom čistim i vrlo ispravnim, slika domaći život prostoga naroda u gornjoj Krajini...«¹⁸

Nije poznato koja su druga dva igrokaza bila na natječaju, ali su očito kvalitetom zaostajali za dramom o seoskom vidovnjaku.

Možda razlog zaboravu i prešućivanju prvenstva leži u tome što pučki igrokaz doktora filozofije iz Like nikada nije javno izveden u kazalištu. Ali to naravno ne umanjuje činjenicu da je taj tekst nastao nekoliko godina ranije, da je u cijelosti sačuvan te da je napokon i tiskom objelodanjen. Uz to postoje tiskana izvješća i pohvalne kritike o njemu, što već svjedoči o tome da je igrokaz ušao u hrvatsku javnost. To su dovoljni razlozi da se ne skraćuje ionako oskudna povijest pučkih igrokaza u Hrvatskoj. Nije neznatan idejni prinos koji je ovom predstavom dalo jedno od najplodnijih pera u 19. stoljeću, autor koji se istaknuo ne samo na političkom nego i na književnom polju.

Nastanak pučkih igrokaza u Hrvatskoj seže vjerojatno još ranije u povijest i od Starčevićeva književnog djela. Spominju se naslovi *Hrvatska svadba* i *Povratak graničara* dramskoga glumca Franje Freudenreicha (1822–1862). Dubravko Jelčić tvrdi kako je predstava u jednom činu *Hrvatska svadba*, s tematikom iz pučkoga života, nastala 1847. Tako bi se *Selski prorok* »našao točno u sredini između braće Freudenreich: 1847 '1852' 1857«. ¹⁹ No o dramskim tekstovima Josipova starijega brata Franje, istaknutoga člana umjetničke kazališne dinastije Freudenreich, može se samo nagađati jer nisu sačuvani. Stoga valja zaključiti, prema dostupnim izvorima, kako je zapravo Starčevićev tekst prvi sačuvani i kasnije objavljeni pučki igrokaz u Hrvatskoj. Naravno, ako se promatra samo Hrvatsko narodno kazalište u 19. stoljeću.

Uz to valja pripomenuti kako *Selski prorok* pripada sasvim drugoj orijentaciji od one koju slijede braća Freudenreich. Jer oni su se ravnali prema obrascu iznimno popularnoga austrijskoga pučkog teatra u 19. stoljeću, prema slavnim djelima Ferdinanda Raimunda (1790–1838) i Johanna Nepomuka Nestroya

¹⁸ Maštrović, »Književni rad dra. Ante Starčevića« (1923), p. 19.

¹⁹ Ante Starčević, *Književna djela*, priredio Dubravko Jelčić (Zagreb: Matica hrvatska, 1995), p. 27.

Nadalje u bilješkama: Starčević, *Književna djela* (1995).

(1801–1862). Riječ je o slavnim piscima koji su kazališnim predstavama utjecali na društveni život svojega doba. Starčevićev je igrokaz pisan u duhu francuske kulture, prožet je idejama i inspiracijom filozofije Jean-Jacquesa Rousseaua, prije svega njegovim prosvjetiteljskim i čudorednim poukama za puk.

Zato bih želio skrenuti pozornost na filozofske postavke Starčevićeva igrokaza te ga pobliže raščlaniti u usporedbi s njegovim misaonim uzorom. Ključno je pitanje o istini i raskrivanju opsjena u društvu, kritika napretka i veličanje naravnih vrлина. Objavljujući rukopis te jedine sačuvane Starčevićeve drame u povodu 100. obljetnice njegova rođenja 1923, Ljubomir Maštrović upozorava u uvodnom ogledu na znatnu sličnost s Rousseauovom istoimenom dramom.²⁰ Pritom posebice naglašava kako pisac nije puki oponašatelj francuske drame nego je na osebujan i originalan način uprizorio ličke narodne običaje i isklesao zanimljive likove.

Maštrović u predgovoru nije spomenuo ime autora navedene francuske drame. A ni ime djela nije prenio posve točno. Riječ je o glasovitoj operi *Le devin du village*, praižvedenoj 1752. u Kraljevskom dvorcu Fontainebleau, za koju je riječi sročio i glazbu skladao Jean-Jacques Rousseau. Zanimljivo je primijetiti da je ta opera prvo djelo izvedeno u gotovo stoljetnoj djelatnosti Kraljevske glazbene akademije, utemeljene 1669. godine, za koju je isti autor napisao i libreto i glazbu. Riječ je ujedno o prvoj francuskoj komičnoj operi.

Starčević je svoj igrokaz napisao u svibnju 1852. Je li mu slučajno dao isti naslov kao i Rousseau i poigrao se sličnim temama? Ili je u povodu stote obljetnice nastanka djela s dubljom nakanom posegnuo za srodnim motivima iz narodnoga života? Na temelju usporedbe pojedinih iskaza, tema i likova iz Rousseauove opere *Le devin du village* i Starčevićeva *Selskoga proroka*, uzimajući u razmatranje njihove životne filozofije i djela, ovaj ogled nastoji iznijeti na vidjelo blizinu i idejnu srodnost tih dvaju mislitelja, dvaju oštrih kritičara društvene iskvarenosti i licemjerja, navlastitih zagovornika povratka prirodi. Obojica veličaju pučku jednostavnost, skromnost, prostodušnost, poštenje i naravne kreposti. U obojice je bjelodana sklonost prema idiličnim prizorima pastirskoga i seljačkoga življenja. Romantične slike i pastoralni opisi prožeti su odgojnim naputcima i čudorednim poukama. I danas su predani iskonskom filozofskom traganju za skrivenom istinom te raskrivanjem opsjena i laži u društvu, kritici nemorala i kvarenja običaja.

²⁰ Maštrović, »Književni rad dra. Ante Starčevića« (1923), p. 19.

3. Uzor francuske filozofije i kulture

Zanos za francuskom kulturom i filozofijom, a osobito za djelom Jean-Jacquesa Rousseaua, nasljedovao je Ante Starčević zacijelo od strica i učitelja popa Šime Starčevića (1784–1859), iznimnoga jezikoslovca i promicatelja ikavštine. Rođen kao i Ante u Žitniku kraj Gospića, Šime je pohađao osnovnu školu i gimnaziju u Varaždinu. Filozofiju je studirao u Zagrebu i Grazu, a bogoslovne znanosti u Senju. Prosvjetiteljskim idejama slobode i narodnosti bio je zadojen još kao mladi polaznik filozofskih i teoloških studija. Nakon što je 1808. zaređen za svećenika, radio je ponajprije u Senju kao profesor na gimnaziji. Odatle je otišao za kapelana u Gospić. Potom je bio župnik u Ličkom Novom i Udbini, a od 1814. do kraja života župnik u Karlobagu i povjerljiv suradnik senjsko-modruškoga biskupa Mirka Ožegovića.²¹

Iz razdoblja njegova svećeničkoga službovanja u Gospiću datira zanimljiva anegdota o susretu s francuskim generalom Marmontom. Pripovijest svjedoči o njegovu poznavanju francuskoga jezika i o pozivu na publicističku djelatnost u službi francuskih vlasti. Zgoda kako ju je opisao Zlatko Vince, prema *Spomenici župe Karlobag*,²² dostojna je jamačno Plutarhovih slavnih životopisnih prispodoba.

»Napoleonov general Marmont upozna ga kao odlučna i sposobna čovjeka u prigodi, kad pop Šime ne dade mu, da oskrvne gospićke crkve. Kada je naime Marmont došao s vojskom u Gospić, htio je konje i vojnike smjestiti u crkvu, a pop Šime odlučno se opre tomu i oslovi ga klasično na francuskom jeziku. Marmont se začudi, odakle tomu čovjeku u zabitnom ličkom kraju tako poznavanje francuskoga jezika i tolika inteligencija? S njim se uputi u razgovor i dobro ga upozna. To se generalu tako sviđjelo, da ga je pozvao u Ljubljanu za urednika službenog lista *Telegraphe officiel des provinces illiriennes*.«²³

Događaj se očito zbio nakon znamenite bitke kod Bilaja koja se odvijala 21. i 22. svibnja 1809. General Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, koji je od 1806. bio vojni zapovjednik Dalmacije i sljedeće godine dobio titulu »vojvode od Dubrovnika« (*duc de Raguse*), predvodio je ratni pohod iz Dalmacije kroz Liku u prodoru preko Slovenije prema Beču. Navodno se njegovu naumu da se gospićka crkva Navještenja blažene djevice Marije pretvori u konjušnicu mladi svećenik Šime Starčević suprotstavio obrazloženjem »da se tako ponašaju

²¹ O njegovu životu i djelovanju usp. Ante Selak, »Pogovor. Šime Starčević (Žitnik, 1874. – Karlobag, 1859.)«, u: Šime Starčević, *Ričoslovje*, priredio i pogovorom popratio Ante Selak (Zagreb: Pergamena, 2009), pp. 143–145.

Nadalje u bilješkama: Selak, »Pogovor« (2009).

²² *Spomenica župe Karlobag* (Karlobag, 1939), pp. 49–52.

²³ Zlatko Vince, »Zasluge Šime Starčevića za hrvatski književni jezik«, *Filologija* 7 (1973), pp. 157–201, na p. 159.

samo barbari, a da su Hrvatima Domovina i njihova crkva najveće svetinje«. ²⁴ Silniku se zacijelo uspješnije oponira hrabrošću i čvrstim držanjem nego povlađivanjem i povlačenjem. Argument koji francuskoga vojskovođu poziva na prosvjetiteljstvo i civilizaciju bio je vrijedan očuvanja dostojanstva i svetinja.

Koliko je pripovijest pouzdana, a koliko uljepšana legenda, valja ovdje ostaviti po strani. No ostaje neprijeporna činjenica da je general Marmont, nakon uspješnih bojeva protiv austrijske vojske u Lici, imenovan 1809. za generalnoga guvernera Ilirskih pokrajina (*les Provinces Illyriennes*) gdje ostaje na dužnosti do 1811. Osim što se ističu njegove zasluge za gradnju cesta u Dalmaciji, još je značajnije njegovo zauzimanje za uvođenje narodnoga jezika u škole i za unapređenje prosvjete u cjelini. Francuske su vlasti u doba Napoleona uz tečevine revolucije i prosvjetiteljske ideale nastojale promicati i prosvjetu na hrvatskom jeziku. A činjenica je jednako tako da upravo Šimi Starčeviću pripada ključna uloga u tim prvim filološkim francusko-hrvatskim pothvatima. On marno razvija spisateljsku djelatnost o jezikoslovnim temama i daje značajne prinose za razvoj i standardizaciju hrvatskoga jezika.

Za potrebe francuskih vojnih i prosvjetnih vlasti tiskane su 1812. u Trstu dvije značajne pionirske knjige Šime Starčevića: *Nòva ricsôslovica iliricska vojnickoj mladosti krajicsnoj poklonjena* i *Nòva ricsôslovica iliricsko-francezka*. Potonja je francuska gramatika, prerađena i prevedena s njemačkoga jezika »njegovanim hrvatskim jezikom, upotrebljavajući domaće nazivlje«. ²⁵ Pisana je prema uzoru na poznatu francusku gramatiku na njemačkom jeziku, čiji je autor bio izbjegli svećenik, leksikograf i romanist Dominique-Joseph Mozin (1771–1840). ²⁶ U podnaslovu je autor napomenuo kako je ta dvojezična *ricsôslovica* namijenjena »za potrebe vojničke mladosti ilirskih država«. ²⁷

Prvim naslovom, »novom ilirskom ričoslovicom« stekao je prestižno mjesto pisca »prve originalne gramatike hrvatskoga jezika« ²⁸ napisane na hrvatskom jeziku. Posvuda se ističe da je u njoj prvi put opisan sustav četiriju naglasaka

²⁴ Nikola Mraović, »Bilajska bitka« (GS Press, 21. svibnja 2016), na mrežnoj adresi: <https://www.gspress.net/bilajska-bitka/> (pristupljeno 20. prosinca 2018). Ante Selak ilustrativno je ukazao na »prosvitljenje naroda« i misiju Šime Starčevića u kojoj se prepleću jezikoslovna s »nacionalno-povijesnim i kulturološko-religijskim pitanjima«; usp. Selak, »Pogovor« (2009), p. 147 et seq.

²⁵ *** »Šime Starčević«, *Hrvatska enciklopedija*, na mrežnoj adresi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57834> (pristupljeno 20. prosinca 2018).

²⁶ Pod naslovom *Französische Sprachlehre* Mozinova gramatika tiskana je od 1782. do 1840. u 11 izdanja, u naklada Johanna Friedricha Cotte u Tübingenu. V. https://de.wikipedia.org/wiki/Dominique_Mozin.

Iliričko-francuska ričoslovica Šime Starčevića priređena je prema 6. izdanju iz 1809.

²⁷ *Nova ricsoslovica iliricsko-francezka: na potribovanje vojničke mladosti iliricskih darxavah / Mozin* (Trst: Tiskara (slovima) Gaspara Weisa, 1812).

²⁸ Horvat, *Ante Starčević* (1990), p. 31.

u hrvatskom jeziku. U predgovoru je iskazao oduševljenje idejama revolucije i širenja građanstva, a osobito slobode puka i standardizacije jezika. Ističe prosvjetiteljsku težnju za obnovom, pročišćenjem i usavršavanjem jezika, »ne bi li i mi na izgled ostalih naroda kojom srićom kuću vlastitu uzidjali, to jest jezik slavni očistili, zakonim utemeljili, naučim od nas pisanim uresili i nakitili, da ga ostali većom željom, nego mi njihove silom, učiti ustrse«. ²⁹ Jezik je dakle kuća bitka i temelj opstanka naroda. Valja ga dobro zakonima urediti i učvrstiti u duhu znanstvenih pravila, onako kako su Francuzi od Louisa XIII. i kardinala Richelieua 1634. zasnovali i povjerali ključnu zadaću skrbi o jeziku svojoj glasovitoj *Académie française*.

Pozivajući se na prevrte koji se dogodiše među narodima s dugom kraljevskom tradicijom, kao što se na osobit način očitovalo u Francuskoj, ukazuje prije svega na potrebu uređenja jezika kao pretpostavku znanstvenog i kulturnog napretka: »Eto juče Narodi ustadoše! koji se jurve krunam diče, nauke svake vrste u svojim jezicim prosto pišu, kada im u nika doba osamnaest krunah imajući jošte ni temelje od jezika postavljene ne nahodimo.« ³⁰ Takav oštar sud i poruku vlastitoj sredini, koja se treba dičiti svojom poviješću i jezičnom baštinom, ponavlja se gotovo kao lajtmotiv i kroz mnoga djela njegova sinovca Ante Starčevića. Kada prevodi i piše predgovor *Razvodu istrianskom*, diči se osmostoljetnom razvojnom crtom hrvatskoga jezika.

Na kraju zaključuje autor nove ilirske gramatike svoj predgovor uvriježenim izrazima skromnosti i pozivom čitatelju za dobrohotnu zajedničku radnju na uzdizanju hrvatskoga jezika. Opravdava se manjkavošću izvora:

»Da tvor vele neobličan na svitlost šaljem, nemoj se čuditi, jere izgleda ne imadoh, po komu bi se vladati mogao; nego što najdeš, izpravi, što pravo zagrlji; i ako pomoći ne primažeš, barem nemoj odmagati, stim da si mi zdravo. Davah pod Novim u Lici na 1. siječnja 1812.« ³¹

Činjenica je da nije imao puno uzora za gramatiku hrvatskoga jezika. Ali je sam razvio žar za uređenjem jezika koji je nesebično prenosio na mnoge, a osobito na svojega sinovca.

Na tom tragu i u tom jezikoslovnom ključu četrdeset godina kasnije Ante Starčević najavio je svoju *Hrvatsku rečosloviću*. Na žalost nije ju dovršio niti

²⁹ *Nova ricsoslovica iliricska: vojnicsoj mladosti krajicskoj poklonjena/trudom i nastojanjem Šime Starcsevicha xupnika od Novoga u Lici* (Trst: Tiskara (slovima) Gaspara Weisa, 1812). Pretisak Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2002. Cit. prema Josip Horvat, *Ante Starčević* (1990), p. 31.

Usp. također Željka Brlobaš, »Vrste riječi u gramatikama Šime Starčevića«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28 (2002), pp. 7–21.

³⁰ Horvat, *Ante Starčević* (1990), p. 31.

³¹ Id., p. 31.

objelodanio tiskom. Ali je sačuvano vrijedno svjedočanstvo o nacrtu toga djela i poteškoćama na koje je autor nailazio pri izradi. Spriječili su ga ponajprije bolest, zatim drugi poslovi, prijevodi, dramski i književni tekstovi, polemike i satire, uredničke i tajničke obveze te na koncu gubljenje žara za jezikoslovnim prijemcima u kojima se počeo gubiti. Tako je sljedećim riječima odgovorio na postavljeno pitanje jednoga čitatelja zašto najavljena gramatika ne izlazi:

»Ja ovime ne velim da polag svih ovih teškoćah knjiga ne bi bila u svoje vrijeme izišla. Uz ondašnju marljivost ja bi ju bio spisao i izdao; ona bi bila bolja nego li će – izuzevši što je već gotovo – poslije biti: *jer mi se, kako do cijeloga tako i do nje ljubav ohladila.*«³²

Obećavši da će objaviti najavljeno djelo još do kraja te 1854. godine, ako mu zdravlje ne krene na gore, ipak nije uspio održati zadanu riječ. Uz spomenute zdravstvene poteškoće i tešku bolest koja ga je dalje pratila ispriječile su se očito i druge smetnje. Vidljivo je to već u zajedljivom komentaru novoga urednika *Nevena* Josipa Prausa koji je pridodan uz njegovo »Izjavljenje«. Neki su se zacijelo svojski trsili Starčeviću otežati put u javnost i zapriječiti njegovo oštro pero.

Znatan je utjecaj misli i djela čudesnoga Ženevljanina Rousseaua na oba Starčevića. Za strica Šimu, koji »umije njemački, talijanski, franceski i naravski latinski. Čita u tim svim jezicima razmjerno neizmerno mnogo«, Josip Horvat navodi sljedeće:

»Ali nijesu mu strani ni moderni pisci – čini se da mu je jedan od tih posebice prirastao srcu, kasnije će ga spominjati u svojim spisima: Jean-Jacques Rousseau! Nije teško naslutiti što je katoličkoga bogoslova iz Like privlačilo k revolucionarnom Rousseau-u; bio je to jamačno onaj strastveni krik žudnje za povratkom k prirodi, veličanje svega slobodnog i neposrednog u odnošajima među ljudima – jamačno je tu Šime Starčević osjetio dijelak stvarnosti svoje rodne Like; moralo je goditi njegovom srcu, pružati mu zadovoljštinu da je franceski mislilac postavio na piedestal kao ideal društvenosti onu netaknutu ljudsku jednostavnost, koja je u njegovoj Lici još postojala, a koju su stranci gospodari omalovažavali, ismjehivali, prezirali.«³³

To se daje prepoznati kako u bliskim motivima i temama koje su obrađivali tako i u sličnim nazorima o čovjeku, društvu i kulturi. Temeljni je motiv odnos prema prirodi i povratak u stanje društvene neiskvarenosti.

³² »Izjavljenje« je tiskano kao prilog *Nevenu* 19. lipnja 1854. Citirano prema: Kerubin Šegvić, *Dr. Ante Starčević, njegov život i njegova djela* (Zagreb: Knjižara L. Hartmana (St. Kugli), 1910), p. 55.

Nadalje u bilješkama: Šegvić, *Dr. Ante Starčević* (1910).

³³ Horvat, *Ante Starčević* (1990), p. 26.

Zacijelo pod utjecajem duhovnoga oca Šime započeo je Ante učiti francuski u vrijeme studija filozofije u Zagrebu. Studij je započeo nakon položenih šest razreda gimnazije; dva je polagao privatno, a četiri je pohađao od 1839. do 1843. Filozofiju je studirao na Zagrebačkoj akademiji od 1843. do 1845. O njegovu studiju i poznavanju jezika Horvat kazuje sljedeće:

»Od 1843. do 1845. Starčević studira na zagrebačkoj akademiji filozofiju; na koncu školovanja Starčević umije uz hrvatski još njemački, mađarski, latinski, grčki, talijanski, a sigurno na poticaj strica Šime i po svojoj sklonosti sam počinje u to doba učiti francezki – ima jezično znanje rijetko u ono vrijeme među mladim svijetom u Hrvatskoj. Uz poznavanje stranih jezika Ante Starčević stiže u Zagrebu solidnu klasičnu naobrazbu, koju sam produbljuje čitanjem; grčki i rimski pisci njegovi su miljenici, udaraju biljeg njegovom značaju i njegovom pisanju.«³⁴

U vrijeme pisanja *Selskoga proroka* Starčević je nastavio intenzivno čitati i »parlirati francezki«, proučavajući francuske književnike i filozofe. To je posvjedočio u pismu prijatelju Ivanu Potočnjaku od 22. srpnja 1852:

»Još imam ljubav samo do knjigah; sada se zabavljam samo s franceskom literaturom. Da bi znao, da ste se već i vi naučili parlirati franceski, poslao bi Vam Lamennais-a 'Paroles d'un Croyant, voix de poison' i možda još koju, a ovako u neizvestnosti čuvam ih za drugi put. Javite mi dakle čim prie, koliko znate francezki!«³⁵

Starčević dakle nastavlja na Rousseauove ideje kritičkoga pristupa društvu i prepoznaje ih također u Lammenaisovu oštrom suprotstavljanju okoštalom društvenom poretku. Posebice je snažno bilo Lammenaisovo aforistično djelo *Paroles d'un Croyant (Riječi jednoga vjernika)* iz 1834. U njemu se na patetičan način razotkriva konspiracija vladajućih krugova protiv puka, a to je obilježje koje ostaje ključni motiv što ga od Rousseaua preuzima u svojem stvaralaštvu samotni filozof iz Like.

4. Naravno stanje i neiskvareni običaji

Od svojih ranih spisa Ante Starčević njeguje stil kojim idealizira drevne narodne kreposti i veliča jednostavne oblike življenja u zajednici s neiskvare-

³⁴ Horvat, *Ante Starčević* (1990), p. 56.

³⁵ »Jedno staro pismo dra. A. Starčevića«, u Prilog »Hrvatskog Prava« br. 270. Citirano prema: Horvat, *Ante Starčević* (1990), p. 138 et seq.

O bliskim pogledima iznesenim u nizu aforizama *Političke iskricice*, koji su vjerojatno pisani Starčevićevom rukom, vidi Pavo Barišić, »Tko je autor *Političkih iskricica* – Ivan Mažuranić, Ante Starčević ili ...?«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 41 (2015), pp. 401–432.

nim običajima i dobrim ćudoređem. Tako se već na kraju studija filozofije u Zagrebu 1845. javio u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* prilogom *Něšto o pírnh običajih u Lici*. Opisao je ličke narodne običaje, idealizirajući svadbeni događaj na koji se okupe svi stanovnici sela i podijele troškove kako ne bi posve osiromašili oni koji se žene:

»To je još lěpo, da se k svakomu svega sela stanovnici skupe: po redu od jednoga do drugoga gdje svi, pozvani i nepozvani, domaći i stranski u ljubavi i veselju, koja se još samo kod Slavjanah gdjeđe nalaze, svoj trud potroše, bez da bi tko na koga samo ružno pogledao.«³⁶

Za mladića koji je otišao u veliki grad pirovi iz njegova zavičaja idilični su primjeri skupnih gozbi kakve je Aristotel još opisivao da su najljepše jer u njima sudjeluje mnoštvo.

U »Poslanici pobratimu D. M. u B.«, koju objavljuje u *Nevenu* 1852. godine, kada je nastao i pučki igrokaz *Prorok*, ironično se poigrava temom istine i njezina prikriivanja u uglađenim formama komunikacije. Promišljajući o tadašnjem stanju i napretku ćovječanstva, u Karlovcu je naišao na neobićnu pomodnu pojavu među najboljim tamošnjim djevojkama i najodličnijim mladićima. Ta »najizobraženia i najpametnia ćeljad« poućavala se u umijeću *mimike* ili *pantomime*. Ućena doktora filozofije, koji je puno ćitao i razmišljao, vježbanje u toj umjetnosti, »koja ući govoriti bez jezika i pisma« podsjetila je na Rousseauovu kritiku izvještaćenosti kulture. Poućio je prijatelja da je »Bog dao ćověku jezik, da njime govori, da njime otkriva stanje sćerca svoga.« Na to ga je prijatelj poućio da je on, kao i Rousseau, »ćověk staroga vćeka; – tako su stari mislili, a mi danas drugćie o tom sudimo, ‘Bog je dao ćověku jezik, za da njime svoje sćerce sakriva. Danas svemu više vćeruj, nego li jeziku.’«³⁷ Naravno da se ni Starćević, kao ni Rousseau, nije mogao pomiriti s takvim razvojem civilizacije i mode življenja pa je tražio naćina kako otkrivati ne samo istinu iz svojega srca nego i raskrivati opsjene koje šire lažni ućitelji života.

Putopisni zapis »Prizor iz života«, objavljen 1853. u *Nevenu*, donosi također refleksije o tome kako su obićaji nekada bili jednostavniji i kreposti puka postojanije. U primjere kvarenja ćudoređa pridodaje i novotariju parnićenja na sudu. Na vijest da su se potukli žitelji Brinja i Krmpota te da bi koćijaša mogli pozvati za svjedoka na sudu, pripovjedać se ćudi uvjeren u neiskvarenu ćud njegovih zemljaka: »Nije moguće da će doći do tužbe – ovaj narod još nije tako pokvaren, da bi za svaku malu stvar suda trećbovao, – što ih koji na takovome piru dobije, to nosi, bez da kome kaže – odgovorim malo sumnjajuć o toj stvari

³⁶ Starćević, *Književna djela* (1995), p. 77 et seq.

³⁷ Starćević, *Književna djela* (1995), p. 94.

mome drugu, koi ne biaše graničar, te zato nije poznao ćud njihovu.«³⁸ Tako je i pisac *Rasprave o nejednakosti* jedan od temeljnih izvora deformacije pravednosti u građanskom društvu pronašao u sofisticiranim mrežama pravosuđa i zloporabe sudstva.

Koja su obilježja Rousseauova pristupa osobito vidljiva u Starčeviću djelu? Od pisca rasprave o utjecaju znanosti i umjetnosti na razvoj ćudoređa preuzima temeljno pitanje o povezanosti ljudske naravi i morala. Preispituje naivna uvjerenja u pozitivne učinke napretka i kulture na usavršavanje kreposti. Nasuprot Hobbesovu stajalištu o prirodnom stanju kao neprijateljskom odnosu ljudi koji se međusobno sukobljavaju, čovjek je u Rousseauovoj alegoriji po svojoj naravi dobar i nevin, krepost je nešto što mu je prirodno. Društvo je to koje ga odvraća od njegove nevinosti i dobrote te ga tako kvari. U poznatom pismu upućenom u listopadu 1762. nadbiskupu Pariza Christopheu de Beaumontu »građanin Ženeve« piše o temeljnom načelu cjelokupnoga ćudoređa prema kojem čovjek po svojoj naravi teži za »pravdom i redom« te da »u ljudskom srcu nema izvorne izopačenosti«. Poroci su čovjekovi nešto što dolazi s kulturom, umjetni su, nisu »naravni«.³⁹

Raspravom o znanosti i umjetnosti ukazao je Rousseau na to da kulturne tvorevine i napredak ne pročišćuju nego zapravo rastvaraju čovjekovu naravnu dobrotu te razorno djeluju na njegove kreposti i ćudoređe. Ante Starčević cijelim je svojim djelom težio rasvijetliti osnove izvorne ljudske dobrote i kreposti, suprotstavljajući se hinjenoj izopačenosti i licemjerju koje nastaje kao plod institucionalizirane opsjene u društvu.

U *Raspravi o podrijetlu nejednakosti među ljudima* Rousseau je iznio kako prosvjetiteljima tako i predstavnicima Crkve neprihvatljiv pogled na naravno stanje. Slijedeći ideje iz prve *Rasprave* opisao je predcivilizacijsko stanje kao stanje najviše ljudske sreće. Civilizacija je umjetno načinila razlike među ljudima u pogledu vlasti, imovine i morala pa je stoga s njome povezano kvarenje društva i ćudoređa. Time se izravno suprotstavio učenju o istočnom grijehu kako je proglašen dekretom na Tridentskom saboru. Odbacio je nauk o izvornoj krivnji čovjeka protjerana iz raja. Smatrao je da polazište naravne vjere

³⁸ Starčević, *Književna djela* (1995), p. 103.

³⁹ Jean-Jacques Rousseau, »Lettre à C. de Beaumont«, u: *Oeuvres de J. J. Rousseau* (Paris: E. A. Lequien 1821), na mrežnoj stranici: <https://books.google.hr/books?id=zN8ZAQAAMAAJ&pg=PA16&lpg=PA16&dq=Rousseau+Lettre+a+Beaumont> (pristupljeno 20. prosinca 2018), p. 16:

»Le principe de toute morale (...) est que l'homme est un être naturellement bon, aimant la justice et l'ordre ; qu'il n'y a point de perversité originelle dans le cœur humain, et que les premiers mouvements de la nature sont toujours droits (...) tous les vices qu'on impute au cœur humain ne lui sont point naturels (...) par l'altération successive de leur bonté originelle, les hommes deviennent enfin ce qu'ils sont.«

više odgovara protestantskoj vjeri, osobito kalvinizmu, koji je ponovo prigrlio povratkom u zavičajnu republiku Ženevu. Čovjek izvorno nije iskvaren, ali isto tako nije ni prosvijećen u tom stanju. Ljudska se svijest razvija tek u društvu i s razvojem kulture i znanosti. Nastojao je dakle izmiriti prosvjetiteljske ideje sa stajalištem o izvornom stanju.

Međutim njegovi se prijatelji prosvjetitelji, osobito Voltaire i Diderot, nisu slagali s takvim tumačenjem naravnoga stanja. Za njih je razvoj društva značio i napredak čovjeka u slobodi i ćudoređu. Nije ih zadovoljavalo njegovo tumačenje kako se radi o konstrukciji, stanju koje »nikada vjerojatno nije postojalo, koje više ne opstoji i nikada ne će postojati«. Zamišljao je takvo stanje samo kao teorijsku fikciju, stanje koje nije »nikada postojalo niti će postojati«,⁴⁰ kako bi mogao razlikovati čovjeka koji dolazi od naravi i čovjeka koji je proizvod društva.

U naravnom stanju čovjek razvija dva osnovna osjećaja: ljubav prema sebi i milosrđe, odnosno samilost prema drugima (*l'amour de soi et la pitié*). U čemu se sastoji ljubav prema sebi? Rousseau taj temeljni ljudski osjećaj, oslanjajući se očito na Hobbesa i Spinozu, zasniva na nagonu za održanjem. Taj se nagon kojim čovjek nastoji sebe održati razlikuje od sebeljublja, *l'amour propre*, osjećaja koji se razvija u društvu. Nasuprot tomu ljubav prema bližnjemu ili milosrđe (*la pitié*) potiču čovjeka na njegovo naravno odbijanje i zazor koji se razvijaju kada promatra kako propada ili trpi bilo koje biće, a pogotovu kada je tu riječ o ljudskim srodnicima.⁴¹ Upravo je iz te ključne ideje samilosti, na kojoj je Rousseau gradio pretpostavku društva i djelovanja za opće dobro, Starčević izvodio svoju pravašku filozofiju o zaštitnoj ulozi prava protiv nepravde i sile jačega.

⁴⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* (Zagreb: Školska knjiga, 1971), p. 25:

»Nije lagan pothvat objasniti što je izvorno a što umjetno u sadašnjoj prirodi čovjeka i dobro upoznati stanje koje više ne postoji, koje možda nije ni postojalo, a koje vjerojatno više nikada neće postojati, a o kojem je ipak potrebno imati ispravne poglede, da bi se bolje prosudilo naše sadašnje stanje.«

Nadalje u bilješkama: Rousseau, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* (1971).

⁴¹ Jean-Jacques Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1754.), édition électronique (2011) na mrežnoj adresi: <https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/Discours-sur-linégalité-1754.pdf> (pristupljeno 20. prosinca 2018), p. 17:

»Répugnance naturelle à voir périr ou souffrir tout être sensible et principalement nos semblables.«

O razlikovanju sebeljublja, ljubavi prema sebi i samilosti usp. Karla Lončar i Željka Matijašević, »Rousseauovo poimanje samilosti: suvremene psihoanalitičke perspektive«, *Filozofska istraživanja* 34 (2014), pp. 139–152.

U tom se sklopu nameće nekoliko pitanja kako za Rousseaua tako i za Starčevića. Postoji li proturječje u izvornom stajalištu da je čovjek po prirodi dobar, a da se u društvu kviri? Je li dobrot moralna kategorija? Moral i razlučivanje dobra i zla razvijaju se upravo s društvom. Nema dobrote i ćudoređa prije društva. Može li čovjek u naravnom stanju uopće razlučivati dobro od zla, dvojbeno je pitanje. Neki su tu uočili opreku između stajališta u *Drugoj raspravi* i *Društvenoga ugovora*. Prijelaz u civilizaciju izaziva bitnu promjenu.

Ima li uopće morala u prvotnom stanju? Je li Rousseau upao u proturječje sam sa sobom? Kako valja protumačiti znamenitu izreku kojom započinje *Društveni ugovor*: »Čovjek se rađa slobodan, a posvuda je u okovima«?⁴² Zar nije sloboda zapravo povezana s napretkom i razvojem društva i njegovih ustanova, kako je to Hegel prikazao u svojoj velebnoj filozofiji svjetske povijesti?

Pri rasvjetljavanju navedenih pitanja valja početi od pojma prirode koji odgovara onome što je u metafizici od Aristotela prispodobljeno s ljudskom biti. To je ono što čovjek nosi izvorno po svojoj naravi prije i neovisno o građanskom stanju. Zato takvu narav Rousseau opisuje izrazima nevinosti i ćistoće. U građanskom stanju kviri se, postaje manjkavom, korumpiranom ta izvorna narav i čovjek u težnji za održanjem u društvu poprima crte agresivnosti i zlobe ili pakosti (*la méchanceté*). U društvu ljudska duša postaje slična morskom bogu Glauku, odnosno njegovu kipu, »koji su vrijeme, more i oluje toliko izobličili da je nalikovao manje bogu nego divljoj životinji«.⁴³ Imamo dakle mitske opise koji podsjećaju na Hobbesa.

Kako Starčević rješava prijepor koji se javio u Rousseaua na prijelazu između naravnoga stanja u ćudoređe? Ako je čovjek izvorno dobar, što će mu moral? Zar nije i ćudoređe, kao i pravne ustanove, umjetnosti i znanosti, proizvod društva koji svjedoči o njegovu kvarenju? I za jednoga i za drugoga naravno stanje nije bez morala i pravednosti, nego je upravo njihov najviši ideal i mjerilo. Upravo se ta pitanja o sukobu običaja i tradicije s novotarijama i reformama u društvu stavljaju u žarište pučkoga igrokaza koji nosi isti naslov kao i Rousseauova opera *Le Devin du Village*.

5. Pučki teatar

Prema sačuvanim svjedočanstvima, u razdoblju od 1851. do 1854. Ante Starčević piše i prevodi više dramskih tekstova iz žanra pučkoga kazališta.

⁴² Jean-Jacques Rousseau, *O društvenom ugovoru ili o načelima političkog prava* (Zagreb: Školska knjiga, 1978), p. 94.

Nadalje u bilješkama: Rousseau, *O društvenom ugovoru* (1978).

⁴³ Rousseau, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* (1978), p. 24.

Nije pouzdano utvrđen broj, a nisu poznati ni svi naslovi. Tako je sâm autor u »Izjavljenju« o *Rečoslovici*, koje je tiskano u *Nevenu* 19. lipnja 1854, spomenuo izrijekom kako je napisao »tri izvorna igrokaza, a dva, namoljen, preveo«. ⁴⁴ Nije zapisao njihova imena. Jedan od tih naslova očito je *Selski prorok*, izvorno predan na natječaj pod naslovom *Prorok*. Objavljene su kritike njegove drame *Porin*, a u *Nevenu* se spominje i drama *Ljubomir*. Međutim osim *Selskoga proroka* nema sačuvana nijednoga rukopisa, a za prevedene igrokaze nisu poznati čak ni naslovi.

Prva Starčevićeva drama pod naslovom *Porin* obrađuje omiljenu, s filozofskim uzorom iz Ženeve srodnu tematiku sučeljavanja visoke kulture i naravnih kreposti u nepatvorenim običajima patrijarhalnoga društva prije primanja kršćanstva i opismenjavanja. Komad je pisan i predan 1851. na natječaj za »dramatična djela narodnoga teatra«. Odbor za upravu narodnoga kazališta u Zagrebu osnovan je po nalogu bana Josipa Jelačića 1850. ⁴⁵ Nije sačuvan rukopis, ali postoje o drami suprotstavljena mišljenja objavljena u *Narodnim novinama*. Tako je 21. listopada 1851. donesen u javnost poprilično kritičan sud natječajnoga vijeća u sastavu Franjo Žigrović, Ivan Kukuljević, Ivan Mažuranić, Dimitrija Demeter i Dragutin Rakovac:

»*Porin* je drama, koja igra u doba gospodstva frančakoga u Hèrvatskoj i predstavlja borbu kèrstjanstva, obrazovanja zapadnoga i oblasti uređene sa starijim poganstvom, s naravnostju običajah i životom patrijarkalnim nieгдаšnjih Hèrvatah. U njem niti je razrađenje dramatičko, niti je govor dolazećih u njem osobah dostojan, ni za predstavu javnu sposoban. Prekomierna prostota izraza, razgovor raztegnut i bez zanimivosti obširan, i besieda bez kratkoće, bez snage; k tomu očevidna i suvišna strast porugivanja svemu, što je kerstjansko, što je izobraženo, što je od oblasti, to su poglavite vlastitosti toga komada, koje ga čine mnogo više bezukusnom satirom, nego li dramom.« ⁴⁶

Jamačno, nije bilo lako dramskom početniku Starčeviću probiti se svojim rousseauovskim stilom i satiričnim tonom pred Odborom u kojemu su sjedili Dimitrija Demeter, njegov šogor Ivan Mažuranić i prijatelji Ivan Kukuljević i Dragutin Rakovac. Naime Demeter je godinu prije toga pod istim naslovom *Porin* napisao libreto za operu koju je uglazbio Vatroslav Lisinski.

No ipak je zanimljivo primijetiti kako su u navedenoj ocjeni izvjestitelji naveli brojne naznake Rousseauova utjecaja vidljiva u Starčevićevu dramskom

⁴⁴ Šegvić, *Dr. Ante Starčević* (1910), p. 57: »Uz rečene posle (na *Rečoslovici* op. a.) iste godine, spisao sam izvan više manje članaka, od kojih nije trećina, budi kakovom, budi nikakovom firmom tiskana – tri izvorna igrokaza, a dva, namoljen, preveo sam.«

⁴⁵ Starčević, *Književna djela* (1995), p. 26.

⁴⁶ Starčević, *Književna djela* (1995), p. 26.

pisanju: satira i moralna pouka, kinička strast i izrugivanje umišljenoj izobraženosti i vladajućem poretku. Ostave li se stoga po strani možebitna pretjerivanja prosuditelja u nizanju negativnih ocjena, izvješće ukazuje na nekoliko obilježja koje će Starčević zadržati kako u svojim književnim tako i u političkim djelima. Izrugivanje svemu kršćanskom pretjerana je i neosnovana ocjena. Njemu je više stalo do satire i moralnih pouka, do poruge i kritike vlasti i umišljene naobrazbe nego do neutralne drame. Da su prosuditelji bili vjerojatno pretjerano strogi, svjedoči i poražavajući sud koji je jednako tako sustigao dramu *Frankopani* jednoga od najistaknutijih hrvatskih književnika pedesetih godina i Starčevićeva prijatelja Mirka Bogovića. Na natječaju su bila još tri dramska teksta: Gjure Šporera, Ljubomira Vukotinovića i Dragojle Jarnević.

Starčevićeva je drama prožeta rousseauovskim refleksijama i zanimljivim filozofskim porukama kojima u pravilu obiluju njegovi tekstovi. Anonimni je pisac u polemičkom odgovoru, objavljenom također u *Narodnim novinama* 1851. godine, uzeo u zaštitu izvornu autorovu ideju: »Namjera spisatelja duboka je, filozofična i dostojna slavjanske drame; ali škoda, velika škoda što je u tako antislavjansku formu obučena kao što odbor izvještava.«⁴⁷ Uza sve divljenje dubokoj i filozofičnoj namjeri ni on se dakako nije mogao osloboditi dojma o »antislavjanskoj formi« Starčevićeva pisanja. Očito je za članove Odbora kao i za urednike *Narodnih novina* u to doba kritika slavenskih ideja bila neprihvatljiva crta preko koje nisu rado dopuštali prelazak. A Starčević je tada već vrlo jasno odbacio mladenačke ilirske fantazije i raširene slavenske ideje, gradeći samostojan program hrvatskoga identiteta kako u jeziku tako i u politici.

Selski prorok druga je drama, napisana u kratkom razdoblju od dva tjedna. Nastala je između 3. i 16. svibnja 1852, tako je posvjedočio sâm autor datiranjem na rukopisu. Prijavljena je na novi natječaj slavnoga Odbora narodnoga kazališta. Ovaj put naišao je pisac na znatno povoljniji sud članova. Na Odboru je igrokaz preporučen za izvedbu. No Starčević je navodno povrijedio pravila o »anonimnosti natječaja«⁴⁸ pa je samovoljno povukao rukopis iz natječaja. Tako ni ova drama nije izvedena na pozornici – unatoč pozitivnoj ocjeni. Rukopis je, za razliku od ostalih dramskih tekstova, kasnije otkrio Kerubin Šegvić u ostavštini Davida Starčevića. Taj jedini sačuvani dramski tekst tiskao je Ljubomir Maštrović o stotoj obljetnici Starčevićeva rođenja 1923.

Prema urednikovoj zabilješci, izvorni je naslov pod kojim je drama predana na natječaj glasilo *Prorok*. Starčević u igrokazu ponovno poseže za oblikom pučkoga kazališta koji je zagovarao i preporučivao Rousseau u svrhu jačanja

⁴⁷ Citirano prema: Horvat, *Ante Starčević* (1990), p. 121. Usp. također Starčević, *Književna djela* (1995), p. 26.

⁴⁸ Dubravko Jelčić, »Predgovor«, u: Starčević, *Književna djela* (1995), p. 26.

ćudorednih vrednota publike. Ali ovaj put ne ide daleko u povijest kao u *Porinu*, nego se poslužio opisom »dogodjaja« koji »biva u Lici, godine 1838.«⁴⁹ Tako je navedeno na početku rukopisa, što je trebalo pojačati povijesnu dokumentarnost radnje. Navedene 1838. godine Starčević je bio u rodnom kraju u Lici te je isto tako boravio kod strica u Karlobagu. Pripremao se za gimnazijsko školovanje i polaganje ispita. Poučavao ga je prijatelj strica Šime, svećenik Joso Vlatković, župnik u nedalekom mjestu Smiljan, udaljenom tek nekoliko kilometara od rodnoga Velikog Žitnika. U Smiljanu se, poznato je, osamnaest godina poslije toga rodio još jedan veliki um iz Like, slavni izumitelj, znanstvenik i vizionar Nikola Tesla.

Odabirom radnje i prikazom likova Starčević zacijelo rasvjetljuje Rousseauovo kritično stajalište o kazalištu. Dok se suprotstavljao visokom i izvještačenom kazalištu u kojemu se zanemaruje ćudoredna odrednica, Ženevljanin nije odbacivao pučke predstave i određene oblike histrionskih igrokaza za moralnu pouku puka. Upravo je u tom ozračju promišljanja o pročišćenju ili kvarenju ćudoređa pred naletom mode i novotarija pisan i *Selski prorok*.

Treća je Starčevićeva drama *Ljubomir* napisana 1853. Kazališni je odbor odlučio otkupiti djelo, kako je zabilježeno u *Nevenu* iste godine. Rukopis je također izgubljen i nije za sada dostupan izvor koji bi potvrdio je li igrokaz doista otkupljen.

Za četvrto dramsko djelo, koje je navodno nastalo sljedeće 1854. godine, ne zna se ni naslov niti ima nekih pobližih naznaka o sadržaju. Pozivajući se na Starčevićevu objavu u *Nevenu* spominje ga Ljubomir Maštrović. Dubravko Jelčić ponovio je tu tvrdnju o četiri dramska djela. I neki drugi autori preuzimaju te navode. Međutim Kerubin Šegvić, koji je od životopisaca zacijelo imao najbolji uvid u ostavštinu, a na njegovu tragu isto tako Antun Gustav Matoš, uopće ne tvrde da postoje četiri dramska teksta. Oni navode sljedeću zbirnu formulaciju: »Stari piše hrvatsku gramatiku, prevodi dva, a piše tri igrokaza.«⁵⁰ Pitanje je postoji li uopće četvrta Starčevićeva drama. Skloniji sam stajalištu da je iz Starčevićevih izjava izveden krivi zaključak.

No bez obzira na nepoznanicu o četvrtom djelu već s tri izvorna i dva prevedena dramska teksta, nastala početkom pedesetih godina, doktor filozofije iz Like ulazi u red prvih i zacijelo najplodnijih pisaca igrokaza u Hrvatskoj. Spominjane ranije drame Franje Freudenreicha (1822–1862) *Hrvatska svadba* i *Povratak graničara* nisu sačuvane pa se o njima teško može izricati sud. Za kasnije nastale *Graničare* Josipa Freudenreicha već smo gore naveli da su najpopularniji izvedeni pučki igrokaz, premda su postavljeni na pozornicu 1857.

⁴⁹ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 25.

⁵⁰ Antun Gustav Matoš, »Dr. Ante Starčević«, p. 126.

u neslobodno doba Bachova apsolutizma. Sljedeće je godine izvedbu doživjela i njegova »čarobna gluma« u predstavi *Crna kraljica*. Ali su potom ukinute hrvatske predstave pa je Josip Freudenreich otišao u Lavov i Beč. Vratio se tek nakon ukidanja apsolutističke vladavine i postao prvi hrvatski operni redatelj, uveo operetu i niz drugih dramskih oblika.

Tako su počeci hrvatskoga pučkoga kazališta ostali zakriveni u tamu i potisnuti kao što su i mnoge druge vrijedne tvorevine umjetničkih genija. Starčević je s neobičnom energijom i žarom u pisanju pučkih igrokaza najavljivao očito silan umjetnički potencijal koji se nije ostvario na dramskoj pozornici, nego tek kasnije u usijanom političkom teatru. Pri tom su dramska obilježja dubokih filozofičnih poruka, satire i oštre poruge izopačenjima vlasti ostala jednako ubojito sredstvo u njegovim tvrdim i oporim izljevima pera i kroz cijeli kasniji opus.

U tom pogledu *Selski prorok*, premda je objavljen 71 godinu nakon nastanka, spada u pionirska djela hrvatskoga pučkog teatra narodnoga preporoda. Na poseban način djelo zaslužuje pozornost zbog dokumentarne vrijednosti i prikaza pučkoga života, običaja i praznovjerja u Lici i gornjoj Granici. No njegova je još veća umjetnička vrijednost u sjajnim i dubokoumnim promišljanjima o istini, opsjenama, kulturi i čudorednim krepostima. U umjetničkom pogledu ne zaostaje za vrhunskim igrokazima ništa manje ni svojom zanimljivom radnjom ni vrlo plastično opisanim likovima.

6. Usporedba radnje Rousseauove opere i Starčevićeva igrokaza

Ključno je pitanje u Starčevićevu igrokazu kako napredak društva i kulture, moda i oblačenje, novi stil i naobrazba mladih utječu na javno čudoređe, unapređuju li ga ili kvare. Posegnuo je očito za idejama koje je u svojoj glasovitoj *Raspravi o znanosti i umjetnosti* najavio Ženevljanin doživjevši prosvjetljenje na povratku iz tamnice u Vincennesu, kada se vraćao iz posjeta prijatelju Diderotu. Uvidio je i navijestio kako razvoj znanosti i umjetnosti može dovesti do kvarenja čudoređa. U tom je duhu kritičan bio njegov stav prema osnivanju kazališta u rodnoj Ženevi. U glasovitom ogledu iz 1758. o kazališnim predstavama, *Lettre à M. D'Alambert sur les spectacles*, upozorio je na razornu snagu koju u sebi može nositi pozornica za čudoredno življenje prema idealu u skladu s naravnim stanjem. Premda je Rousseau i sam pisao drame i skladao opere, a strastveno je sudjelovao u raspravama o izvedbama te pohadao kazališne predstave u Parizu, nije ga preporučivao za republike koje drže do čistoće javnoga čudoređa.

Potičući ženevsku mladost da se odupre uvođenju kazališta, jer će beskorisno rasipati vlastite stvaralačke energije u ništavne i beskorisne zabave, Rousseau je ustvrdio kako komedijaške zabave više potiču laži nego kreposti.

U nastavku na teze iz *Rasprave o znanosti i umjetnosti* dokazuje kako je kazalište za ćudoređe manje korisno, a više pogubno. U primjerima je naravno na zub uzeo ponajviše svojega prijatelja Voltairea, koji je kanio otvoriti kazalište upravo u Genevi, te francuskoga dramatičara Prospera Holyota de Crebillona. Oni su na pozornici često prikazivali razbojnike bez svakoga morala i kreposti. Zatim je prigovarao što u Molièreovoj komediji *Mizantrop*, koju je smatrao djelom genija, dobri i čestiti Alceste biva izvrnut podsmijehu, dok je prevarant i opsjenar Philinte prikazan kao nadmoćan. Kritičan je i prema francuskim dramskim klasicima Racineu i Corneilleu zato što posežu za strastima i ludošću. Umjesto kazališta stoga radije predlaže pučke svečanosti na otvorenome s bogatim sadržajem i republikanskim ugođajem.

Radnja Starčevićeva igrokaza *Selski prorok* i Rousseauove jednočinke *Le devin du village* pokazuje niz sličnosti, ali i znatnih razlika u pristupu. Ponajprije se bliskost može vidjeti u mjestu odvijanja radnje. I jedna i druga predstava odvija se izvan grada, na selu. Zatim je sličan i motiv koji se provlači kroz djela. U Rousseaua je riječ o ljubavi pastirice i pastira. U Starčevića je opisana ljubav dvoje stanovnika sela, sluge Stojana i ćerke Milice u kući njezine majke gdje je Stojan najamnik. Oba zapleta imaju osebujan i višestruki tijek, iskrena ljubav i odanost nailaze na zapreke i smetnje. Ali i jedan i drugi dramski komad za zaljubljene svršavaju sretnim ishodom. Iskrena ljubav pobjeđuje i nadvladava sve okove. Razlika je u tome što zaljubljene u Rousseauovu djelu spašava mudri ćarobnjak, dok je spas Starčevićevih zaljubljenika došao tek raskrinkavanjem lažnoga vidovnjaka i prevaranta Luke Svevidića.

U Rousseauovoj operi zaljubljeni Collette i Colin iskreno se vole. Međutim razdiru ih oboje sumnje u uzajamnu nevjeru. Collette sumnja da je Colin zaljubljen u gospodaricu imanja, a on sumnja u njezinu strast prema jednom dvorjaninu. U traženju lijeka za svoje ljubavne patnje oboje se obraćaju za savjet i pomoć seoskom vidovnjaku, koji im pomaže odagnati sumnje i učvrstiti njihovu ljubav. Zaplet je ispunjen nizom razočarenja, ali ipak na kraju nadvladava ljubav, oni se pomire i sklapaju sretan brak. Zasluga je za to dobroga i mudroga ćarobnjaka. No unatoč naglašenoj težnji za prirodnošću odnosa ne može se oteti dojmu o određenoj izvještaćenosti i prikriivanju pravih osjećaja. Što je s istinom, može li ljubav »popraviti« ono što taština pokvari? Colin se »voli pretvarati«.

Za razliku od Rousseauova pozitivnoga vidovnjaka i odgonetaća budućnosti, koji pomaže u blaženju ljubavnih patnji i bistrenju zamršenih odnosa, lik proroka u Starčevićevoj drami zao je opsjenar i varalica. Veza zaljubljenih Milice i Stojana izložena je nizu prepreka i izazovima drugih prosaca koji se dodvoravaju lijepoj djevojci i dobroj prilici za udaju. Radnja se zbiva u kući Danice Štedić, čestite i stroge gospodarice staroga kova, koja nastoji držati

kućanske odnose pod svojim nadzorom. Ali je prilično lakovjerna i naivna, drži da su svi ljudi iskreni i pošteni.

Stojan Bobović kućni je sluga u obitelji, potajno zaljubljen u gospodaričinu kćerku Milicu. Ona također gaji ljubavne osjećaje prema čestitom i vrijednom, ali istodobno oštroumnom i pometovski zajedljivom Stojanu. On kao vjerni i odani pripadnik doma brani ugled i čast kako Danice i Milice tako i cijele obitelji. Miličin brat Staniša odnosi se prema njemu iskreno i prijateljski, kao prema 'rođenom' bratu, zagovara i podupire zaručničku vezu sa sestrom. Međutim na pozornici je i prosac, desetnik Grujo Opačić, koji je zadobio izrazitu naklonost majke Danice. Majka naravno, prema drevnim običajima, donosi konačnu odluku o udaji, a ključni joj je kriterij pri odabiru da razvidi tko bi mogao svojim imanjem osigurati lijepu budućnost Milici. S Grujinom majkom Angelijom Opačić, svojom prijateljicom, Danica je i zaruke ugovorila po starinskim ličkim običajima.

Stupanjem na pozornicu »selskoga proroka« Luke Svevidića, kojemu se neuki puk, *prostota*, divi kao svecu i čarobnjaku zbog njegovih čudnovatih i nadaleko razglašenih pretkazivanja, dolazi do prvoga zapleta. Dodvoravajući se Danici i glumeći slugu Božjega, kojemu se sve tajne otkrivaju, prorok Luka sklopio je savez s Grujom kako bi mu pomogao u prosidbi Milice. Služeći se svim sredstvima podmetnuli su dogovorno u kuću otrovana kruha od kojega su Stojan, Staniša i Daničin unuk, đak Ranko, bili omamljeni. Desetnik Grujo stavio ih je u okove i pred svima na nagovor proroka zlobno i klevetnički optužio Danicu kao vješticu. Međutim prorok je sve zatajio te se pretvarao i dalje kako želi pomoći Danici. Na kraju je Grujo raskrinkan kao razbojnik koji je krao zajedno s hajducima. Izašlo je na vidjelo kako je, između ostalih zlih djela, bio u pljački i Daničina blaga. Čestiti je Stojan, kojemu je riječ kao i Starčeviću svetinja, znao za to, ali nije htio nikomu reći jer je prisegnuo da ga ne će odati. Grujo je zatočen prije nego je uspio raskrinkati proroka te je uskoro i pogubljen. Prije smrti ipak je priznao zaplotnjačke dogovore s prorokom.

Novi zaplet počinje kada Stojan odluči prekinuti muke kojima je izvrgnuta njegova ljubav prema Milici. Ona mu ispovijeda svoju ljubav, moli ga za izbavljenje. On je želi zaštititi, ali kao sestru, jer nema imanja za ženidbu. Ne može pristati bez blagoslova i privole majke i brata. Njihov je rastanak vrlo dirljiv i poetičan, vodi prema vrhuncu zapleta. No Danica, koja je bila oboljela od otrovana pića što su ih u potajnom dogovoru podmetnuli desetnik Grujo i prorok Luka, nije povjerovala u pokajanje i priznanje »lažčine«, nesudena zeta Gruje; čak je bila pripravna i prisegnuti »da prorok s njime nije nijednu

reč progovorio«. ⁵¹ Pristala je, štoviše, dati Miličinu ruku sinu čarobnjaka Svevidića, opovrgavajući tvrdnje koje su ukazivale na to da je prorok »varalica«. Toliko je snažno bilo prorokovo magično umijeće opsjenarstva i zaslijepljenost priproste Danice da ga je, unatoč svim indicijama i opterećujućim iskazima, uporno držala za »nedužnika«.

Konačni rasplet zbiva se kada izađe na vidjelo kako je lažni prorok bio u dogovoru s razbojnicima te ih svojim dojavama o onome što je u nekoj kući vidio navodio na pljačke i krađe. Tako je i iz Daničine kuće nestalo raznoga smoka i ćup s medom, koji su uzeli đak Ranko i Stojanov brat Gerga kako bi pokazali Svevidićevo varanje. Pada krinka s čarobnjakova opsjenarstva. Uhićen je, a i sama je Danica dospjela pod sumnju da mu je pomagala. No njezinim konačnim oslobađanjem od sumnji skinuta je sramota što se bila nadvila nad kuću. Njezinu spasenju od krivnje pomoglo je to što su njezina djeca i ukućani imali znatno izoštrijenije poglede na opsjenarska umijeća lažnoga proroka.

Radnja završava sretnim zarukama zaljubljenoga para, koji se vratio nakon što su krenuli u izbjeglištvo u Tursku. Kao u svim sretnim pučkim igrokazima komedija iz života okrunjena je radosnim majčinskim i bratskim blagoslovom »poštenim mladencima«. Uz zazivanje blagoslova pridodaje đak Ranko opomenu kako ipak nije dovoljno samo da Bog bdije nad srećom mladenaca nego neka i oni sami brinu za svoje poštenje i sreću. U to naravno spada i sposobnost uvida u opsjene krivih proroka.

Starčevićeva je drama znatno bogatija i razgranatije radnje od Rousseauove opere, ali se teme međusobno dodiruju i prepleću. Iskazujući žaljenje što drama nije ni tiskana ni izvedena kada je napisana, Šegvić je napravio usporedbu s nekoliko godina kasnije izvedenim Freudenreichovim pučkim igrokazom *Graničari*. Pri tom je zaključio kako u *Selskom proroku* postoje sastavnice koje nadmašuju poznatu uspješnicu: »U njoj imade veoma lijepih zapletaja, imade akcije, imade forme, koja nadilazi onu 'Graničara'. A ne fali joj ni najljepša tendencija.«⁵² Ostavljajući po strani odgovor na pitanje je li ta usporedba održiva, činjenica je da Starčević svojim dramskim djelima daje znatan prinos polaganju temelja refleksivnom pučkom kazalištu u Hrvatskoj.

I bez obzira na to što drama nije objavljena i tiskana kada je nastala, ona ima svoje značenje za povijest drame u Hrvatskoj. Može se pri tom raspravljati o tome kakav bi odjek izazvalo njezino uprizorenje na pozornici. Da je već u suvremenoj publici mogla naići na dobar prijam, o tome svjedoči preporuka za izvedbu vrlo stroga i kompetentna natječajnoga odbora. Zanimljiva radnja i vječno aktualne teme koje obrađuje zacijelo ne isključuje da će se možda u

⁵¹ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 80; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 165.

⁵² Šegvić, *Dr. Ante Starčević* (1910), p. 62.

budućnosti ipak naći onih koji bi prvom sačuvanom pučkom igrokazu narodnoga preporoda u Hrvatskoj mogli dati život na pozornici. Jer prema ocjeni kako suvremenika tako i kasnijih prosuditelja, ta drama nije bez osnove doživjela pohvalu.

7. *Portret likova i aforizmi u Selskom proroku*

Već su prosuditelji *Selskoga proroka* u žiriju kao i kasniji čitatelji uočili iznimnu refleksivnost i filozofičnost Starčevićeva izričaja. Zanimljivo je da Šegvić, koji je u mnogim aspektima divinizirao Starčevićev opus, taj pristup u pučkom igrokazu kritizira. Izrijekom prigovara uzdizanju govora iznad razine učenosti likova, omalovažava pjesnikovu preučenu formu:

»Ovdje je život lički uzet iz naravi, nije tek stvoren u pjesnikovoj mašti. Samo je to za opaziti, da se u govoru pojedinih lica odviše jasno vidi pjesnikova individualnost. Refleksije su preučene, a da bi nikle u glavi jednostavnih ličkih žena i ličkih seljaka.«⁵³

Taj bi sud o previsokoj učenosti u govoru likova zacijelo ukazivao na manjkavost predstave kada bi se kazalište promatralo primarno kao realistički prikaz naravna života. No može se to promatrati i s druge strane. Uvjerljivosti iskaza i dojmova pridonosi obilje izreka i narodnih poslovice kojima se likovi koriste. A djelo je u cjelini plod filozofskih domišljanja. Kao što Rousseau, a osobito Voltaire, stavljaju u usta svojih likova filozofske izreke, tako čini i Starčević. Može se zaključiti da je drama duboka refleksivna književnost kakva je rijetka u 19. stoljeću u Hrvatskoj. Tom dramom doktor filozofije udara temelje pravom filozofskom kazalištu.

Iz obilja stiliziranih izreka navest ću nekoliko razmišljanja koja izriču likovi u igrokazu. Kasnije ću u tekstu pobliže ući u razmatranje njihovih stavova. Tako primjerice iskazi razborite domačice Danice svjedoče o njezinoj životnoj mudrosti i oštroumnim zapažanjima o običajima u društvu:

»Do nas staraca mladost ništa ne derži, a to je najgore zlamenje. Mi smo živili, pa znamo kako se žive, a to je čoveku najpotrebitie. – Dan na dan nestaje ljubavi među mužom i ženom, među braćom i sestrom, među roditeljim i decom njihovom, – ako i nadalje tako bude išlo, čemu se imamo nadati?!«⁵⁴

»Čeljade, koje pošteno žive, do smerti ne zna za bolest.«⁵⁵

⁵³ Šegvić, *Dr. Ante Starčević* (1910), p. 62.

⁵⁴ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 36; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 135.

⁵⁵ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 37; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 135.

»Nikome bog nije zlo sudio, ali i tako mnogo ljudi propada.«⁵⁶

Milica također izriče aforizme:

»Eto, kad čovek razmisli svoj život, mora reći, da nad njega ne ima većega nesrećnika; a kad sluša druge ljude, koji ne znaju za nevolju, onda bi rekao, da od čoveka ne ima srećniega stvorenja.«⁵⁷

Stojanove su izreke također prepune općih mjesta i doumljivanja u stilu drevnih antičkih mudraca:

»Blago onome, ko pameti neima, jer se mukte svega nauživa. Onome, koga živa nije, niti je blago ni teško. Da bi kakvi mudraci bili na našem mestu, bili bi se već sto puta ustreljili, a meni to nije nikada ni na um palo: – danas gladan, sutra sit, danas žedan, sutra pijan, tako ide jedno za drugim, a tako i život prolazi.«⁵⁸

»Nikada se nisu dve večere pobile kao dve jetrve.«⁵⁹

»Pošten čovek bez sile u kerčmu ne ide.«⁶⁰

»Kako nami tako i njemu: Ljubi bližnjega kako i tebe, a ne više. Ako je pošten, biti će ovime zadovoljan, ako li nije, nije nam ni stalo do njega.«⁶¹

Oba djela sadrže središnje likove koji se dadu usporediti, ali pokazuju i različitosti. Ponajprije lik čarobnjaka, vrača ili proroka. Rousseauov je lik pozitivan, on pomaže zaljubljenima da nađu ponovo put jedno k drugome. Starčevićev je selski prorok varalica i kradljivac. Njegovim se raskrinkavanjem i uhićenjem tek otvara put prema ljubavi i braku mladih zaljubljenika. Nema sreće prije nego što se uklone prepreke i »vrtoglavljenja«.

Lažnoga proroka i prevaranta Luku Svevidića priprosti puk ne može lako prepoznati u njegovoj istinskoj naravi. Umijeće opsjenarstva daje njegovoj pojavi auru učenosti i strahopoštovanja. Ali, znakovito, pisac igrokaza otpočetka upozorava na njegovu nadnaravnost. Primjerice, psi na njega jako laju. Malo je nedostajalo da te »ljute mrcine« nisu proroku »gaće skrojile« ili ga »nagrdile«. Oni zacijelo bolje od ljudi slute vražje poslanike. Slično se i u Goetheovoj znamenitoj drami *Faust* Mephisto pojavljuje upravo u liku psa. O zagonetnom liku govore njegova slavna proročka djela, koja ga prate na krilima božice Fame.

⁵⁶ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 37; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 135.

⁵⁷ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 38; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 136.

⁵⁸ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 38 et seq.; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 136.

⁵⁹ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 40; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 137.

⁶⁰ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 40; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 137.

⁶¹ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 40; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 137 et seq.

U igrokazu se spominje nekoliko vrlo dvojbenih otkrića čarobnjaka na glasu, primjerice kako je protumačio tajnu niti i brda Gjuke Šušičeve, pčela Marka Trice i konja Čire Zobenice. Staniša je zapanjeno uskliknuo: »Dakle ti si Luka Svevidić – onaj božji čovek, onaj veliki prorok! Skoro da se obružismo. Oprosti.« A Stojan, koji ljude raspoznaje po njihovim djelima, a ne zanosi se njihovom pojavom ni varljivim mnijenjem i krhkim glasom što ih prati, na to je razočarano komentirao: »Ko bi rekao da u tome oguljku onaj čovek stoji.« Ali sluti podsvjesno kako je zapravo ipak riječ o sumnjivu čovjeku: »Ne valja ovoga čoveka sama u kući ostavljati: – oči mu na dobro ne slute.«⁶² Po tome se razlikuju ljudi: neki bolje, a neki slabije raspoznaju opsjenare i njihove poslove. No oni koji žele prodrijeti u pravu bît osobe preko očiju mogu doprijeti do nutrine, do njihova srca i duše. Oči otkrivaju ono što je prikriveno vanjštinom, a nalazi se u dubini njihove duše.

Pomažući raskrinkati razbojnika Gruju, prorok Luka dobio je veliku naklonost naivne i poštene Danice: »O bože, hvala ti i dika budi! (*prama Luki*) Bože u ljudskoj slici! Kako da ti zahvalim, kako da ti naplatim?«⁶³ No opsjenar je upravo izveo svoju mađioničarsku predstavu kako bi postigao korist za sebe. Nepravедno stečenu naklonost zlorabi nastojeći Daničinu kćerku Milicu zaprositi za svojega sina. Prosti puk dade se jednostavno zavesti opsjenama zato što, posvećen svakodnevnim poslovima u špilji života, ne može razlučiti sjene od istinskih predmeta; nedostaje mu izoštren pogled na stvarnost, svjetlo istine i ideja dobra.

Međutim, kao što je i red u pravim pučkim igrokazima s ćudorednom poukom, na kraju je lažni prorok razotkriven. Desetnik Gajo Lobodić izvješćuje kako se doznalo »da je ovaj starac od negda stajao u dogovoru s razbojnicima. – On bi ih putio, kome šta imaju ukrasti, i gde ostaviti, pa od onoga što bi za dokaz dobio, bacio bi što god i svojim ortacima.«⁶⁴ Staniša je naravno majku Danicu prekorio primjedbom: »eto ti priatelja«. Čak je i Gruju preko trećega nagovorio da okrađe Daničinu kuću. Poruka je: ne valja se družiti sa zlim ljudima. Gruju je snašla zla sudbina, a i Danica je svojom naivnošću bila na putu stradanja pod opsjenom varalice. Ne vidjeti zla drugih može biti pogubno za vlastitu sudbinu.

Lik zaljubljenoga para Collette i Colina odgovara liku Milice i Stojana. Stojan je jednostavan i pošten. Ne mari za to što tko misli, nego se usredotočuje na djela. Njegova je naravnost u djelovanju duboko filozofična:

»Dok imamo, da gumamo,

⁶² Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 44; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 140.

⁶³ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 70; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 158.

⁶⁴ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 93; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 173.

Kad neimamo, da gledamo. (pleše)

Ovako su rekli stari Hervati, pa ja ih se u svemu, a osobito u ovome držim. Mi neotesani Ličani, na koje se od svih stranah više, bolje živemo, nego li svi mudraci, i filozofi, i financieri, i diplomati, i svi drugi, koje naši desetnici u novinami spominju. Oni si glavu razbijaju, kako čujem za saznati, ko što misli, a mi za to nimalo ne marimo, nego samo gledamo ko što radi.«⁶⁵

Iza ironičnih Stojanovih riječi krije se rousseauovski žalac usmjeren prema napretku društva. Lakše je utvrditi čudorednost prema djelima ljudi u tradicionalnom društvu nego u zavijenim mislima »otesanih«, gdje diplomatski jezik prikriva pravu istinu. S boljim i sretnim životom povezano je i jednostavno čudoređe.

Stojan ljubi istinu te svojim izrekama i aluzijama uspijeva baciti iskrice svjetla na prijetvorne opsjenare. A kada ne uspijeva izravnim govorom, pribjegava šalama i prikrivenim izrazima. Danica, koja ga majčinski ljubi i poštuje, ali se nije u stanju oduprijeti zavodničkoj magiji proroka, o njemu komentira:

»I kad sam zdrava dodijaše mi njegove šale, a sad govori, kao da je nešto u njega ušlo. Istina je, ja ljubim šaljivu čeljad, ali što je odviš, odviš je. Opet dobar je moj Stojan. On me svaki put razgovori i razveseli: ja mu se moram i nehotice smejati. On ne misli ovako, kako govori, dok stanem na njega vikati, odmah udari u lakerdie, jer zna da će me time udobrovoljiti. Samo ne bi smio toliko vikati na Gruju i proroka – oni su pokazali što su.«⁶⁶

U toj se njezinoj dvosmislenoj izreci krije prava istina. Ljudi teško otvaraju oči pred stvarima kakve one doista jesu, a one koji im ukazuju na sjene i opsjene u stanju su osuditi. Zato je Stojan izvrgnut velikim kušnjama i nerazumijevanju.

U Starčevićevu pučkom igrokazu središnji je lik Danica Štedić. Ona je vrijedna gospodarica imanja koja teži sve držati pod nadzorom i uređivati:

»Gde me god nije, sve ide po zlu, sve ide od rake. Što će biti iz ove čeljadi kad mene nestane? Na to ih ni jedno ne misli. Ako im svakome ja posao ne odredim, nitko se ništa ne prima, ako na sve ne prigledam, ništa se ne učini onako kako treba.«⁶⁷

Njezina izjava očituje ne samo osobu koja je sklona upravljati zbivanjima i odgajati članove obitelji nego ukazuje i na duh življenja u zadruzi. Starčević je odrastao u takvoj zadruzi i poznaje iznutra prednosti i slabosti takva načina djelovanja i zajednice.

⁶⁵ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 39; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 137.

⁶⁶ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 56 et seq.; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 149.

⁶⁷ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 32; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 132.

Danica brani starinske običaje i jednostavnost. Protivi se novotarijama:

»Stari su se Hervati tako ženili, da često niti je poznao momak svoju zaručnicu, ni devojka svoga verenika prije, nego li su k oltaru stupili, pa su itako živili po 80 godina u ljubavi i u božiem blagoslovu. Obojica su radila, kako su im roditelji rekli, pa je dobro bilo. Ja sam moga pokojnika na perstenu videla, pa što nam je falilo?«⁶⁸

Doktor filozofije iz Like upotrijebio je u ovom kontekstu sintagmu koju je zadržao i koristio u mnogim djelima kao svojevrsnu retoričku figuru: »stari Hrvati«, naši stari, drevni predšasnici. U pitanju su njihovi običaji koje baštinitimo, zakoni otaca, kako su grčki filozofi voljeli kazivati. Premda je ovdje u kontekstu komedije pozivanje na autoritet drevnih običaja otaca mišljen ironično, pravi je smisao krajnje ozbiljan. Radi se o suočavanju s promjenama. Nakana je filozofskoga pisca ukazati na pogibelji za zajednicu i ćudoređe što dolaze s pomodnim pojavama i nekritično preuzetim običajima od stranaca.

Naravno, prva je na udaru obitelj i sklapanje braka kao njezin temelj. Zato je Danica skeptična prema novotarijama u ljubavi koje loše utječu na običaje i obitelj:

»A sada, kad se deca zagledaju i žene, kad se za roditelje malo mari, sada, kad se verenici po pol godine natežu prije nego li se uzmu, sada, vidiš kako se žive. Danas je jedno drugome angjeo, a sutra vrag. Odovuda dolazi nemalo sva nesreća obiteljska. – S mojim detetom neće tako biti.«⁶⁹

Kao što je naivna u mnogim stvarima, tako su malo uvjerljivi i Daničini argumenti o braku. Teško se s jedne strane uspijeva suprotstaviti novim običajima, a s druge strane ne vidi u kakvo zlo tjera vlastitu djecu pod opsjenama lažnih proroka.

Za Danicu bogatstvo ne znači puno, a pogotovu ne raskoš i luksuz. Treba biti zadovoljan s malim, često je geslo na koje se Starčević poziva. Danica se slaže s Lukom da »rasipniku nitko ne može napripravljati. Radina nitko ne učini prosjakom, a ni rasipnika bogatcem«; »Ja ne želim da budu bogati, nego samo nastojim, da ne budu nikome na vratu. Danas kod nas niko bogat ne može biti, jer čim se više ima, tim se više ište. – Ja želim naučiti moju decu da budu zadovoljna s malim, jer jedan čovek može više proarčiti, nego li hiljadu drugih steći.«⁷⁰ Sam je Starčević kako vlastitim življenjem tako i u mnogim djelima svjedočio stoička načela kako je bogat onaj koji nema puno potreba. Bogatstvu nema kraja, u njemu leži *hybris* koji za čovjeka može biti poguban.

⁶⁸ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 34; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 133.

⁶⁹ Starčević, *Selski prorok* (1923), pp. 34 et seq.; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 134.

⁷⁰ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 49; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 144.

Ilustrativan je i maštovit stalni kontrast novoga i staroga, novih i starih običaja, mode i klasičnih vrednota. Tako zaključuje Danica nakon upoznavanja i prvoga razgovora s prorokom: »Mnogi se ljudi varaju, kad misle, da mi Hervatice stare ništa ne znamo, jer ne znamo kao mlade načiniti iz nove košulje rasparanu ali barem prolizanu. To mi nećemo nikada ni znati ali ni mlade, premda idu od 5-6 godinah u školu, neće znati ovo što mi znamo. Neka bude svakome svoje pa ćemo videti tko će od koga što prie prositi.«⁷¹ Riječ je o civilizacijskom napretku koji unosi silne promjene u društvu. Unatoč divljenju naravnim običajima Starčević je na nekoliko primjera potvrdio kako zagovara prosvjetiteljske ideje i hvali naobrazbu mladih. Školovanje ih uzdiže i osposobljuje u spoznaji novih pojava. Đak Ranko među prvima je prozreo opsjene lažnoga proroka. No za dobro ćudoređe nije dovoljna samo naobrazba nego i dobar odgoj. Jer đak Ranko upustio se u ortaštvo s varalicom Svevidićem u krađi ćupa s medom.

Danica se protivi novim gospodskim običajima i zagovara starinske navade koje poistovjećuje s neiskvarenim hrvatstvom. U priprostoju jednostavnosti običaja traži se otpor suvišnim potrebama koje korumpiraju društvo:

»Gospodsko, veliš? – Ne ima, veruj mi, u mojoj kući ništa gospodskoga, nego je sve prosto hervatsko. Ja sam ju naučila presti, tkati, krojiti, šiti, rečju naučila sam ju da može sebi, mužu i deci sve potrebito odelo pripraviti, a to je dosta... Ja sam moju kćer odhranila tako, da je prava Hervatica.«⁷²

Protivi se modi i raskoši koja je zavladala. Rousseauovska opreka između naravne kreposti i deformacije u civilizaciji prenesena je u suprotnost prostih hrvatskih običaja s izvještačenim formama gospodstva stranaca. Posrijedi je naravno ironija, suvišno je napominjati.

U raspletu se otkriva prava narav i istinski nazori velikodušne Danice Štedić. Unatoč kratkotrajnim zasljujepljenostima ona ipak ne razlikuje ljude po staležima i bogatstvu; za nju su svi ljudi jednaki, svi su braća po božanskom ocu:

»Ja ga ljubim kako i svako vas, – on nije kriv što je u siromašnoj, kao što ni vi niste zaslužili, da ste u punoj kući rođeni. Ni jedno vas još ništa nije steklo, – sasvime ste jednaki – svi smo sluge božji, on je moje dete, moj zet.«⁷³

Čovjekova sloboda i neizmjereno dostojanstvo proistječu iz dužne pokornosti vječnim božanskim zapovijedima. Tako unatoč njezinoj neučenosti i naivnoj slabosti prema opsjenarima, Danica u osnovi zastupa velike i mudre stoičke

⁷¹ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 50; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 144.

⁷² Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 88; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 170.

⁷³ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 95; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 174.

i kršćanske ideje o ljudskoj jednakosti i bratstvu. Podsjeća time na Natana Mudroga iz slavne Lessingove povijesne drame.

Dok je Rousseauova opera u svojoj radnji i poruci jednostavna, s tri pojednostavljena lika, Starčević osim zaljubljena para i neobična proroka ocrtava još nekoliko izražajnih likova koji upotpunjuju sliku društva u Lici njegova vremena. Među njima se ističe desetnik Grujo Opačić, sin Daničine prijateljice Angjelije. Premda ga Milica ne može smisliti, radije bi slušala »o smrti i paklu« nego bratove riječi o njemu, majka Danica iza njezinih leđa ugovara prosidbu za njega. On joj je postao još draži i miliji kada se prikazao da joj je kuću obranio od razbojnika. Jedino je Stojan znao pravu istinu o Grujinu udjelu u razbojništvu, ali ga nije htio odati ni Milici koja je to naslutila.

Na kraju je Grujo raskrinkan kao običan razbojnik koji ne samo što je pokrao kuću nego je i lažno optužio Stojana, Stanišu, Ranka pa i samu nesretnu i lakovjernu gospodaricu. Danica je naivno zagovarala prosidbu kćeri za prijateljičina sina smatrajući: »Grujo je čovjek poštenih roditeljah, dobre kuće, pošten, pismen.«⁷⁴ Staniša Danici ukazuje na to kako nije istina što o Gruji govore dobri glasovi, a poziva se na to da ga Milica ne želi ni živa vidjeti. Ni jedan ni drugi argument nije bio dovoljan da bi se promijenila slika o dobroj prilici za udaju. Interesi očito ljude zasljepljuju. Jedino ju je prorok Svevidić uzdrmao svojim opsjenama i zagovorom vlastitoga sina. Tako se na kraju nesretnica zaplela u nedoumice da nije znala na koju bi stranu poput Buridanova magarca.

Lik razbojnika Gruje, koji koristi svoj društveni položaj desetnika u redarstvu kako bi došao do Milice i Daničine imovine, baca svjetlo na raslojavanje graničara u Lici toga doba. Starčević kao i Rousseau problematiziraju zloporabe službi i vlasti u društvu, ukazuju na nepravde koje se iz toga rađaju. Pod egidom svoje službe desetnik Grujo uspio se prikazati kao zaštitnik obitelji od razbojnika i tako opsjeniti naivnu Danicu: »Majka ga još više ljubi, otkada se uputila, da nas je on od razbojnikah obranio«.⁷⁵ Tako kazuje Milica nesretnom Stojanu koji zna pravu istinu, ali je prisegnuo na čuvanje tajne. Čestit čovjek neće prekršiti riječ ni kada se na muke stavi. A što ako je onaj čija se tajna čuva varalica? Za Rousseaua kao i Starčevića dužnost je svakoga čestita čovjeka skinuti krinku s takvih spodoba i otvoriti njihova srca pogledima ljudi.

Stojan je prvi raspoznao pravu narav Gruje. Milici najavljuje »ta on je upravo«, ali se tu u gnjevu zaustavlja što se zarekao. Uvjeren je kako će ipak istina izaći na vidjelo, »starica je slaba, ali će, ja znam, još danas o Gruji drugačije misliti.«⁷⁶ Pokušava rastumačiti pravo stanje stvari i samoj Danici, ali

⁷⁴ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 33; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 133.

⁷⁵ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 51; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 145.

⁷⁶ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 52; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 145.

bezuspješno; jer ona je posve obnevidjela od opsjene. Oni koji promatraju samo sjene u pećini ne mogu prihvatiti istinu o svijetu i pojavama. Kada se ustanovi kako rakija nestaje, Stojan ukazuje na pravoga krivca: »Otkad se Grujo u kući pokazuje, nestaje iz nje jedne stvari za drugom.« No Danica ga prekorijeva: »Da mi o njemu tako već i ne pisneš! Sram te bilo!« Koristi prigodu Stojan baciti malo svjetla i na lažnoga proroka: »A ni ova skitnja – tvoj prorok nije od njega bolji.« Međutim Danica je posve opčinjena i ne želi prihvatiti ništa loše o onome koji ju je opsjenio: »Glavu ću ti razvezati, ako mi još samo jednu reč takovu progovoriš. Što je tebi za nje stalo?«⁷⁷ Moć je opsjenara u mnijenju koje izazivaju kod ljudi. Prosti puk olako se zanese te slijedi lažne proroke, a nerijetko osuđuje one koji nastoje razlučiti istine od njihovih opsjena.

A kako desetnik Grujo uzvraća Danici njezine lijepe riječi, povjerenje i naklonost? Trudi li se on opravdati što je olako zadobio? Ne samo da se ne trudi nego ih prezire. Štoviše izokreće sliku i optužuje samu lakovjernu zagovornicu Danicu za bacanje uroka i vještičja posla: »Dakle ti ne poznaš ovu kuću! – Ova (*kažuć na Danicu*) stara kipra poznana je u šest regimentah za vešticu, – ona je već urekla Marka Ljuboevića što nju nije hteo uzeti... Ona je sve dosada vražiom pomoćju krala mleko tuđega blaga, ona je krala žito s tuđega guvna, ona je sa svojim ortakom (*prostak se prekriži pa pljune*) svakoga smajila, koi bi joj se god zamerio.«⁷⁸ Takva zloba i izokretanje istine lažnim optužbama vjerno prisposobljuju lik samoga počinitelja. On ne samo što Danicu prezire nego izriče i najpodlije klevete. Moralna je poruka nedvojbena – nekritična se lakovjernost plaća najstrožim kaznama.

Naravno, Staniša je došao na svoje pa može majci pokazati tko je zapravo Grujo. Prekorijevajući Daničinu zaludenost upire prstom u njezin nesretni izbor i sramotu: »Eto ti majko, to je tvoj Grujo, to ti je zet. Čuješ li, kako te kiti.«⁷⁹ Više je mogućih uzroka Grujine zlobe. Uz njegovu objest i raskalašenost zacijelo je tu umiješala prste i njegova zavist. Zato on Daničinu uspješnost u gospodarstvu pripisuje vilinskim i vražjim učincima: »Da otkuda bi ona ovako stala? Zemlje ne ima ni za stopu više od mene, ako ne ima manje, pa ja, kad najbolje rodi, jedva se prehranim do Uzkersa; ako ti letina i toliko prebaci, ne dotegnem ni do Božića – a ona ima hrane i smoka ako hoćeš za šest godinah.«⁸⁰ Zloba i zavist potječu iz egoističnog nagona za posjedovanjem. Imanje potiče ljudski *hybris* i donosi zlu kob. Iskvaren čovjek nesretan je kad drugi ima. Kao što je to bilo za Rousseaua tako je i za Starčevića neumjereno uvećanje bogatstva i nejednakosti među ljudima nepresušan izvor kvarenja ćudoređa.

⁷⁷ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 55; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 148.

⁷⁸ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 65; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 155.

⁷⁹ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 66; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 155.

⁸⁰ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 66; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 155.

U igrokazu je razbojnik Grujo oslikan ujedno i kao žrtva lažnoga proroka. Na tanak led navukao ga je i iskoristio njegovu lakomost slatkorječivi vidovnjak. Zaveo ga je obećanim plijenom, ali je preokrenuo priču i raskrinkao ga za svoju korist. Tako je za Gruju »dokazano« da je »bio vođa onih razbojnikah, koji su okrali Hrabrovića«. Staniša je 'slutio': »Onih istih, koji su i na našu kuću udarili.«⁸¹ No na smrtnoj uri Grujo se pokajao i prije nego je obješen, molio je Danicu za oprost. Njegovoj majci Angjeliji srce je otkazalo od prevelike žalosti kad je doznala za njegovu smrt. Priznao je da ga je Svevidić na zlo nagovarao i Danicu kao vješticu prikazao. Prorok ga je nagovorio i da podmetne zatrovani kruh od kojega su bili omamljeni Stojan, Staniša i Ranko.

Učenik Ranko najbolje je raspoznao ispraznost i tajne Lukinih prorokovanja. Sve mu ih je raskrinkao. Luka je svjestan da je s đakom »najmučnie«: »Đaci niti mare za boga ni za vraga – dok zna perom maknuti, već ga može vrag kamo hoće za svog namesnika poslati. Njega ne može čovek ustrašiti – – ako ga ne bi ustrašio. Tu se mora pametno raditi, – – ne bi li se obrijao bez sapuna.«⁸² Dvosmislena je aluzija na utjecaj škole na kvarenje mladeži kada Luka za đaka kazuje: »Ako se ovako u školi uči, bolje je roditeljima dete zaklati, nego li ga u nju pustiti. Meni se čini, da su ove škole za to uvedene, da narod pokvare. Zlo.«⁸³ Naravno da je takva osuda škole i napretka u prosvjeti iz usta pokvarena čarobnjaka nevjerodostojna. Da se do čiste istine ne dolazi jednostavnim obrtanjem iskaza, potvrđuje uloga đaka Ranka. On jest svladao umijeće proziranja opsjena lažnih proroka. Čak mu je Svevidić pritiješnjen dokazima bio prisiljen priznati: »ti znaš više od mene.«⁸⁴ Ali se postavlja pitanje što znači epizoda s krađom čupa s medom. Je li to samo dječji nestašluk ili prvi znak *hybrisa* i želje za neumjerenim stjecanjem? Je li to utjecaj izvještačene gospoštine koja unosi klice kvarenja običaja u naravnu zajednicu?

U rousseauovskom duhu Staniša je imao sjajnu primjedbu o starim dobrim običajima i kvarenju poštenja u modernom društvu. Nekada su svi bili časni i kreposni, no suvremena ih civilizacija čini podložnima za nove izazove: »Lahko je bilo starim Hervatim ženiti se i udavati bez poznavanja, jer su svi poštenu bili, a danas nije toga; – danas se mora dobro gledati na momke i na devojke prie, nego li se k oltaru ide.«⁸⁵ Zacijelo, kreposti se ne uzdižu niti se ćudoređe pročišćuje napretkom civilizacije. Zato valja djelovati na moralni odgoj ljudi, što je Starčević stavio i u temelj svojega političkog programa. Politika je nerazdvojna od prava i ćudoređa.

⁸¹ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 69; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 157.

⁸² Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 83; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 167.

⁸³ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 86; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 169.

⁸⁴ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 85; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 168.

⁸⁵ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 94; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 174.

Na to je Danica iznijela sjajnu primjedbu kako je teško raspoznati u društvu dobra od zla čovjeka: »Aja, moj sinko, – dok čovek naopako okrene, niko ne poznade ga dotle, dok se on sam svojevolutno ne pokaže, ali dokle ga bog ne pedepsa, a onda je za ljude već kasno poznanje.«⁸⁶ Poruke su igrokaza tako nadasve ćudoredne i odgojne. Nema dobra ni sretna življenja u ljudskoj zajednici bez njegovanja kreposti. U tome se slažu i republikanac iz Ženeve i pravaš iz Like.

8. *Raskrivanje opsjena i iznošenje istine na svjetlo dana*

Ključni je motiv koji Starčević preuzima od Rousseaua prosvjetiteljsko otklanjanje koprene mraka i raskrivanje opsjena čarobnjaka i varalica. S dubokim je razlogom i svjesnom nakanom na početku svojih *Uspomena* stavio kao moto Rousseauov epigraf u kojemu se zaziva nebo na pomoć pri skidanju krinki i rastvaranju najdubljih tajni srca. Pravi je filozof uvijek u potrazi za istinom. Treba za nju svjedočiti i kada je prisiljen trpjeti poniženja, uvrede i nepravde. Ali na kraju duh i svjetlo istine prevladava.

Taj je stav obrazložio u znamenitom uvodu za *Pisma Magjarolacah*. Njegov je spisateljski kredito vođen bespoštednim rasvjetljavanjem istine:

»Pokazati čitatelju istinu i neistinu, lepo i ružno, dobro i zlo, plemenito i sramotno, korisno i škodljivo, pravo i krivo: to je sve što se od pisca može očekivati. Ja ću se ili toga držati, kako mogu, ili ću mučati i mirovati.«⁸⁷

Kao što je poznato, šutio nije nego je ispunjavao svoju dužnost priopćivanja istina. Ono što je s marom i mukom u tmuni i pustinji otkrivao prenosio je kao dragocjeno svjetlo drugima kojima su te spoznaje bile potrebne.

Lažni je prorok Luka Svevidić metafora opsjenara i varalice koji je na kraju drame raskrinkan u njegovu prepredenom razbojničkom činu. Na sličan je način Rousseau otvarao pogledima ljudi pokvarenosti srca i licemjerja u tobožnjem napretku civilizacije. Stojan je prvi jasno uvidio da je u prorokovu umijeću zapravo riječ o vražjim poslovima. Stoga prijekorno poučava Milicu: »Muči, bluno, da ti se nesmejem. Njega je bog već davno ostavio, a vrag mu se nemari ulagivati, jer će ga i bez leća imati.« Ali još više zabrinjava od zlobe lažnih proroka naivnost i lakovjernost ljudi. To je pravo polje za djelovanje opsjenara: »On nije za drugo, van da kojekakve ludjake vara. Ja bih se prisegao da je sve ono istina, što god je o njemu Grujo kazao.«⁸⁸ Na neupućenosti običnih

⁸⁶ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 94; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 174.

⁸⁷ Ante Starčević, *Pisma Magjarolacah* (Sušak: Tiskom i nakladom Primorske tiskare, 1879). Pretisak u: *Djela Dr. Ante Starčevića* 6 (Zagreb: Inačica, 1995), p. VI.

⁸⁸ Starčević, *Selski prorok* (1923), p. 71; Starčević, *Književna djela* (1995), p. 159.

ljudi grade svoje umijeće prepredeni društveni vračevi. No njihovo je gatanje na kraju ipak osuđeno na suočavanje sa sudom prave istine.

Posebno je obilježje Starčevićeva stila aforističnost u izražavanju. Jezgrovitim izrekama oponaša Platonova lakonskog mudraca. Svaki je uvid i osvjedočenu istinu sklon zaodjenuti u poučnu narodnu poslovicu ili iskovati novi aforizam. *Selski prorok* prepun je dubokoumnih pučkih izraza i refleksija. Starčević je godinama prikupljao i proučavao narodne mudrosti koje je koristio u svojim raspravama. Njihovim je obradbama nizao tekstove u poznatim pučkim kalendarima za prostu godinu 1850. ili 1858. Njima se inspirirao u svojim sjajnim aforizmima kojima obiluju svi njegovi tekstovi, predstavke i govori. U tom je duhu nastao i dragocjen niz od 24 aforizma u *Slavenskom Jugu*, pod naslovom *Političke iskrice*, koji je krivo pripisan Ivanu Mažuraniću. Njihov je svojevrsni aforistični nastavak i sam politički program, *Naputak za pristaše Stranke prava*, koji je napisan u obliku 30 sjajnih aforizama. Suvremenik Victora Hugoa i Friedricha Nietzschea zaodijeva svoje najdublje misli u formu filozofskoga aforizma.

Zaključno se može sažeti da je *Selski prorok* prvi sačuvani igrokaz iz pučkoga života iz razdoblja hrvatskoga narodnog preporoda. Djelo svjedoči o istinama i zabludama ljudi u ličkim selima. Ali je njegova prava vrijednost još više u tome što je posrijedi originalni filozofski teatar. Autor je inspiriran čudorednim motivima, raskriva opsjene u društvu i traga za pravom istinom i biti stvari. Služi se pri tome kako narodnim poslovicama i mudrošću aforizma tako i učenom filozofskom knjigom i tajnama znanosti života.

Pisao je igrokaz u vrijeme kada je »Ethike već blizu 30 arakah napisao«. ⁸⁹ No zdvajao je da će mu i to djelo ugledati svjetlo dana »jer se nederžim u stvarih razuma nikakva autoriteta, a i bez toga strašan sam novotar kod najznamenitijih pitanjah«. ⁹⁰ Nema nikakve dvojbe, novotar je Starčević u hrvatskom jeziku bio ne samo po originalnosti pučkoga igrokaza nego prije svega po uvođenju filozofskoga aforizma u kazališnu predstavu. On mu s jedne strane pomaže u temeljnoj nakani oplemenjivanja običaja i čudoređa, a s druge strane omogućuje poimanje zbiljskoga u svijetu.

Koliko je tada i kasnije njegovao aforistiku i primjenjivao aforizme u svim svojim žanrovima, svjedoči Branko Drechsler (Vodnik) sljedećim iskazom:

»Starčević nije se ni poslije odrekao filozofije. U 'Hrvatskom kalendaru za god. 1858.' priopćio je kao urednik oko četiri stotine aforizama, jamačno originalnih, koji su plod njegovih razmišljanja i njegove etike. Kako je gotovo svaka njegova

⁸⁹ Pismo Ivanu Potočnjaku, 22. srpnja 1852, u: Ante Starčević, *Izabrani spisi*, priredio Blaž Jurišić (Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1943), p. 379.

⁹⁰ Id., p. 379.

misao bila aforizam, tako je osnov svega njegova rada i života bila filozofija, i ako nije imao ni poslije prilike, da je obradjuje kao nauku.«⁹¹

S pravom je stoga taj vrsni književni povjesničar i profesor hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu zaključio kako je pisac iz Žitnika »bio u svemu originalan i samonikao«, »filozofija je osnov njegove pojave«, »a upravo po ovoj izrazitosti«, po svojoj filozofiji i dijalektici, kojom se služio kao književnik, »postao je on u doba apsolutizma najzanimljivija pojava među književnicima u mlađoj generaciji, a u doba konstitucije u politici«.⁹² Pritom njegove novotarije u raskrivanju zabluda i opsjena u društvu zacijelo nadilaze granice užega ličkoga zavičaja i približuju se umovanjima o istini i naravi besmrtnoga Ženevljanina. Starčevićev *Selski prorok* svjedoči temom, radnjom i likovima o dvjema stranama napretka društva, o njegovu licu i naličju. Cijela istina ima više perspektiva; ne može se do njezina pravoga lica doprijeti ako se ne raskriju krinke i slojevi neistinitoga.

Literatura

- ***, »Freudenreich, Josip, ml.«, *Hrvatska enciklopedija*, na mrežnoj adresi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20602> (pristupljeno 20. prosinca 2018).
- Banović Dolezil, Snježana. 2005. »Josip Freudenreich – prvi *actor manager* hrvatskoga kazališta«, *Kazalište* 8 (2005), no. 23/34, cc. 98–106.
- Barišić, Pavo. 2015. »Tko je autor *Političkih iskrica* – Ivan Mažuranić, Ante Starčević ili ...?«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 41 (2015), pp. 401–432.
- Batušić, Nikola. 1978. *Povijest hrvatskoga kazališta* (Zagreb: Školska knjiga, 1978).
- Brlobaš, Željka. 2002. »Vrste riječi u gramatikama Šime Starčevića«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28 (2002), pp. 7–21.
- Drechsler, Branko. 1912. »Dr. Ante Starčević. Književna studija iz doba apsolutizma Bachova«, *Hrvatsko kolo* 7 (1912), pp. 355–408.
Poseban otisak u knjizi: Branko Drechsler, *Dr. Ante Starčević* (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1912), 56 pp.
- Freudenreich, Josip. 1857. *Graničari ili Sbor (proštenje) na Ilijevu: izvorni narodni igrokaz s pjevanjem i plesom u 3 čina* (Zagreb: K. Stojišić, 1857).
- Gross, Mirjana. 2000. *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret* (Zagreb: Golden marketing, 2000).

⁹¹ Dr. Branko Drechsler, »Dr. Ante Starčević. Književna studija iz doba apsolutizma Bachova«, *Hrvatsko kolo* 7 (1912), pp. 355–408, na p. 374.

Nadalje u bilješkama: Drechsler, »Dr. Ante Starčević« (1912).

⁹² Drechsler, »Dr. Ante Starčević« (1912), p. 375.

- Horvat, Josip. 1990. *Ante Starčević. Kulturno-povijesna slika* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990). Pretisak izdanja Antuna Velzeka iz 1940.
- Lončar, Karla; Matijašević, Željka. 2014. »Rousseauovo poimanje samilosti: suvremene psihoanalitičke perspektive«, *Filozofska istraživanja* 34/1–2 (133–134) (2014), pp. 139–152.
- Maštrović, Ljubomir. 1923. »Književni rad dra. Ante Starčevića«, u: Dr. Ante Starčević, *Selski prorok. Predstava u tri čina iz hrvatskog života*. (Zagreb: Tisak Tipografije, 1923), pp. 5–21.
- Matoš, Antun Gustav. 1911. »Dr. Ante Starčević«, u: *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873 – 1914 – 1973)*, knj. 7 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti / Liber / Mladost, 1973), pp. 122–126. Prikaz je prvotno tiskan u *Hrvatskoj Slobodi* 1911.
- Mraović, Nikola. 2016. »Bilajska bitka« (GS Press, 21. svibnja 2016), na mrežnoj adresi: <https://www.gspress.net/bilajska-bitka/> (pristupljeno 20. prosinca 2018).
- Peklić, Ivan. 2005. »Ljubomir Maštrović (1893.–1962.)«, *Podravina* 4/7 (Koprivnica, 2005), pp. 151–153, na mrežnoj adresi <https://hrcak.srce.hr/file/116842> (pristupljeno 20. prosinca 2018).
- Rousseau, Jean-Jacques. 1754. *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (Amsterdam: Chez Marc Michel Rey, 1754).
Edition électronique 2011. na mrežnoj adresi: <https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/Discours-sur-linégalité-1754.pdf> (pristupljeno 20. prosinca 2018).
- Rousseau, Jean-Jacques. 1762. Lettre à Christian de Beaumont, u: *Oeuvres de J. J. Rousseau* (Paris : E. A. Lequien, 1821), na mrežnoj adresi: <https://books.google.hr/books?id=zN8ZAQAAMAAJ&pg=PA16&lpg=PA16&dq=Rousseau+Lettre+a+Beaumont> (pristupljeno 20. prosinca 2018).
- Rousseau, Jean-Jacques. 1817. *Correspondance*, u: *Oeuvres complètes de J. J. Rousseau, citoyen de Genève*, Tome VIII, 2. (Pariz: A. Belin 1817). Na mrežnoj adresi: <https://books.google.hr/books?id=0ZQ9AAAAYAAJ> (pristupljeno 20. prosinca 2018).
- Rousseau, Jean-Jacques. 1971. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* (Zagreb: Školska knjiga, 1971).
- Rousseau, Jean-Jacques. 1978. *O društvenom ugovoru ili o načelima političkog prava* (Zagreb: Školska knjiga, 1978).
- Selak, Ante. 2009. »Pogovor. Šime Starčević (Žitnik, 1874. – Karlobag, 1859.)«, u: Šime Starčević, *Ričoslovje*, priredio i pogovorom popratio Ante Selak (Zagreb: Pergamena, 2009), pp. 141–161.

- Starčević, Dr. Ante. 1923. *Selski prorok. Predstava u tri čina iz hervatskog života*. Prigodom 100-godišnjice rođenja Ante Starčevića priopćio i uvodom popratio prof. Ljubomir Maštrović (Zagreb: Vlastita naklada – Tisak Tipografije d. d., 1923).
- Starčević, Ante. 1943. *Izabrani spisi*, priredio Blaž Jurišić (Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1943).
- Starčević, Ante. 1995. *Književna djela*, priredio Dubravko Jelčić (Zagreb: Matica hrvatska, 1995).
- Starčević, Ante. 1879. *Pisma Magjarolacah* (Sušak: Tiskom i nakladom Primorske tiskare, 1879). Pretisak u: *Djela Dr. Ante Starčevića* 6 (Zagreb: Inačica, 1995).
- Starčević, Šime. 1812. *Nova ricsoslovica iliriska: vojnicsoj mladosti krajiojskoj poklonjena trudom i nastojanjem Shime Starcsevicha xupnika od Novoga u Lici* (Trst, Tiskara (slovima) Gaspara Weisa, 1812). Pretisak (Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2002).
- Starčević, Šime. 2009. *Ričoslovlje*, priredio i pogovorom popratio Ante Selak (Zagreb: Pergamena, 2009).
- Šegvić, Kerubin. 1910. *Dr. Ante Starčević, njegov život i njegova djela* (Zagreb: Knjižara L. Hartmana / St. Kugli, 1910).
- Turkalj, Jasna. 1999. »Zvekan – humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške propagande«, *Povijesni prilozi* 18 (1999), pp. 121–160.
- Turkalj, Jasna. 2017. »'Skidanje krinki' – Ante Starčević o politici i ideologiji Narodne stranke u pravaškim političkim glasilima (1867.–1871.)«, u: *Ante Starčević. Zbornik s kolokvija u povodu 120. godišnjice smrti*, priredili Stjepan Matković i Božidar Petrač (Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2017), pp. 169–240.
- Vince, Zlatko. 1973. »Zasluge Šime Starčevića za hrvatski književni jezik«, *Filologija* 7 (1973), pp. 157–201.
- Žanko, Dušan. 1976. »Univerzalno značenje Starčevićevih satira«, u: *Hrvatska Revija*. Jubilarni zbornik 1951–1975. Uredio Vinko Nikolić. (München / Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1976), pp. 55–70. Pretisak: Žanko, Dušan. 1987. *Svjedoci. Izabrani eseji, prikazi, sjećanja*, predgovor Zdravko Sančević (Barcelona / München: Knjižnica Hrvatske revije, 1987), pp. 86–102.
- Žanko, Dušan. 1987. »Ante Starčević kao moralist«, u: *Svjedoci. Izabrani eseji, prikazi, sjećanja*, predgovor Zdravko Sančević. (Barcelona / München: Knjižnica Hrvatske revije, 1987), pp. 67–85.
- Ž., K. 2018. »Graničari. Josip Freudenreich«, na mrežnoj stranici: <https://www.lektire.hr/granicari/> (pristupljeno 20. prosinca 2018).

Truth and Unveiling of Illusions in *The Village Prophet*: Rousseau's Influence on Ante Starčević

Summary

The contemporaries and adherents of Ante Starčević (1823–1896) were well aware of the fact how much he appreciated the insights of Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), whereupon Josip Horvat nicknamed him “new Croatian Rousseau.” However, their conceptual closeness is still far from having been thoroughly explored and depicted in certain segments of their multilayered work. This article first pinpoints the extent to which the mentioned research goal has been carried out so far. It continues with a more detailed analysis of where the legendary statesman, philosopher, and poet from Lika leaned on the concepts and insights of the famous exponent of the Enlightenment from Geneva. Concluded in the final part is that, like a guideline, interwoven through the entire work of both authors is the motif of unveiling of illusions and condemnation of fraud and moral corruption in society, mockery of celebrated idols and false prophets. Related to this topic is their genuine philosophical commitment to the liberation from all forms of servitude, exposure of hypocrisy and the promotion of truth.

The thesis is illustrated by comparing the authors' works of the same title: Rousseau's libretto *Le Devin du Village* (1752) and Starčević's folk play *The Village Prophet* (1852). The analysis of the plot, characters and the image of reality in the one-act opera and the three-act play reveals the closeness of the two Enlightenment thinkers, two sharp critics of social corruption and hypocrisy, advocates of the return to nature. Both authors highly esteem the simplicity, modesty, sobriety, honesty and natural virtues of the common folk. Inclination towards idyllic scenes of pastoral life is apparent in the works of both authors. Romantic scenes and pastoral descriptions are imbued with didactic instructions and morals. They both share and pursue the original desire and passion for truth that is revealed to those who have the courage to quest for the essence of reality, condemn fallacy and seek the foundations of things. The difference is that in Rousseau's work a wise wizard rescues those in love, while Starčević's lovers meet their salvation by removing the mask from the false prophet and scoundrel Luka Svevidić.

The article places Starčević's drama within the context of the development of folk plays in Croatia in the mid-nineteenth century. Illustrating the truths and misconceptions of the rural population and their life in Lika, the story is permeated with local adages and philosophical reflections. In addition, its true value lies in the fact that it has been conceived as a philosophical theatre.

Key words: truth, lie, illusion, unveiling, folk play, false prophet, Jean-Jacques Rousseau, Ante Starčević